

Afscheid ... voor een nieuw begin : overwegingen rond biografie en vakgebied

Citation for published version (APA):

Goudappel, H. M. (1986). *Afscheid ... voor een nieuw begin : overwegingen rond biografie en vakgebied*. Technische Universiteit Eindhoven.

Document status and date:

Gepubliceerd: 01/01/1986

Document Version:

Uitgevers PDF, ook bekend als Version of Record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.tue.nl/taverne

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

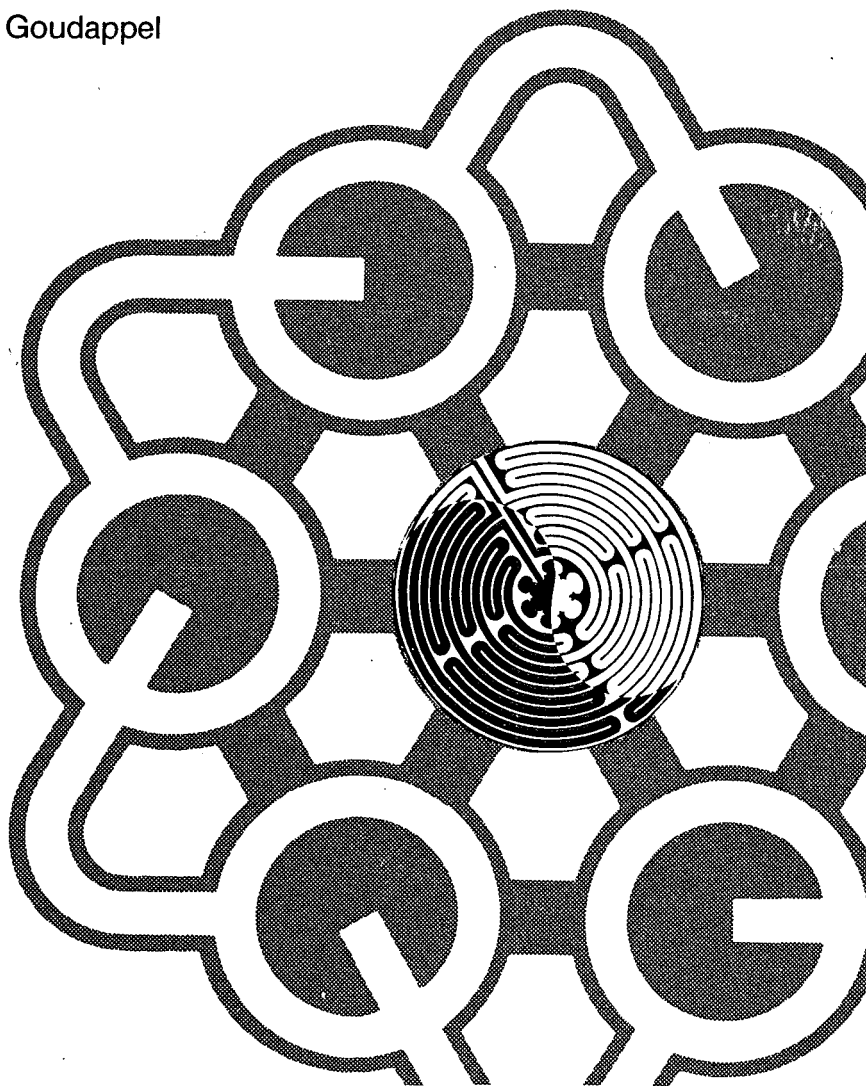
openaccess@tue.nl

providing details and we will investigate your claim.

Afscheid... voor een nieuw begin

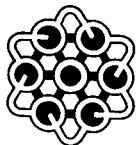
overwegingen rond biografie en vakgebied

H.M. Goudappel

Afscheid... voor een nieuw begin

overwegingen rond biografie en vakgebied

aangeboden aan kollega's en vrienden bij zijn vertrek van de TU Eindhoven
door

Prof.ir. H.M. Goudappel,
Hoogleraar Stedebouwkundige Planologie / Urbanistiek

juli/november 1986

'Nirgends liegt das 'Neue' so sichtbar da wie dort, wo etwas 'zugrunde' geht
- zu jenem 'Grunde', der von sich aus immer das 'Neue' enthält.'

'Grundbedingung für das Leben jedes einzelnen ist und bleibt, dasz er selber
versuche, sich zu wandeln. Dasz er lerne, die Knüppel, welche man ihm vor
die Füße wirft, nicht als Hindernisse, sondern als Sprungbretter zu benützen.'

Jean Gebser (1905-1973)

Opgedragen aan:

- mijn kollega's en vrienden Peter Schmid
Kwee Swan Liat
- mijn zes promovendi,
- mijn ruim 250 afstudeerders,
- de (oud-)medewerkers van de Vakgroep Urbanistiek en Ruimtelijke
Organisatie
- en aan al diegenen die mij hebben tegengewerkt,
zij allen vormen een niet aflatende bron van inspiratie, zingeving en
uitdaging tijdens mijn werk aan de THE

Ter inleiding

Het is een goede gewoonte dat een hoogleraar bij het afsluiten van een ambtsperiode zich tot een verzamelde menigte richt om nog eenmaal een kollege ten beste te geven. Zulks ter inleiding van een gezellige receptie, waar oude bekenden elkaar weer eens kunnen ontmoeten, zoals dat ook bij een begrafenis gebruikelijk is. Het geheel draagt een karakter dat in terzake oriënterende boeken wordt omschreven als 'afscheidsrituelen'.

Nu ook ik na een zestienjarige ambtsperiode aan zo'n afscheid toe ben, leken er verschillende aanleidingen te zijn om aan een andere vorm van afsluiting de voorkeur te geven. Deze aanleidingen komen niet voort uit een afkeer van rituelen, want daar heb ik zelfs een zwak voor. Ze dienen dan echter wel zinvol te zijn en zij moeten door de deelnemers begrepen worden.

Waarom dan nu toch een andere vorm?

1. de unieke kans, die ik dankbaar heb aangegrepen, om reeds op 55-jarige leeftijd een punt achter mijn ambtsperiode te zetten kan en mag niet verhullen dat de grondslag hiervoor is gelegd door de hoogst betreurenswaardige ontwikkelingen aan de fakulteit der Bouwkunde TUE, die hebben geleid tot (a)de opheffing van een markante vakgroep, (b)een onverantwoorde inperking van een onderzoekveld en (c)een minimalisering van een onderwijsbijdrage die van wezenlijk belang voor iedere bouwkundeopleiding is.

Daarbij dient te worden gesteld, dat dit alles niet kan worden afgedaan met een verwijzing naar wat 'ze' in Den Haag ons aandoen. Het betreft hier toch vooral interne interpretaties, voorkeuren en resultaten van (machts-)verhoudingen, waarbij een juist inzicht in het vakgebied volstrekt lijkt te ontbreken. Dit alles moge rankuneus klinken, maar zo is dat niet bedoeld. Het komt voort uit een diepe bezorgdheid over wat er met het hele bouwkundevak aan de gang is.

In het volgende zal dan ook het wezen van de Bouwkunde, maar dan in een breed perspectief gezien, nog eens aan de orde worden gesteld. Voor de maaltijd die reeds verorberd moest worden wellicht wat achterstallige mosterd; maar er zullen nog meer maaltijden volgen... Ook een aantal inzichten waartoe het onderzoek in de *urbanistiek*, als denkkader en werkkoncept voor het ruimtelijk handelen, heeft geleid zullen in dat bouwkunde-kader nog eens nader worden bekeken; ten dele terugblikkend, maar meer nog in een toekomstperspectief.

2. in de afgelopen twee à drie jaren heb ik mij intensief bezig gehouden met het thema van de koersverandering, het opnieuw (mogen of moeten) beginnen, het uitzetten van lijnen naar de toekomst. Voor velen in de westerse samenlevingen is dat een erg brandend probleem. De aanleiding daartoe lag vooral in de ontwikkelingen in het vakgebied (planologie, ruimtelijke planning en -beleid, stedebouw), de drastiese veranderingen in opleiding, onderzoek en beleidsvorming en uiteraard ook in mijn persoonlijke omstandigheden. Dit alles kristalliseerde uit rond het thema *'afscheid'*.

Er dient in deze tijdsperiode op vele wijzen afscheid te worden genomen van opvattingen, waarden, normen, verwachtingen e.d. Het lijkt erg zinvol om dit fenomeen eens wat diepgaander te bekijken en misschien ook nieuwe richtlijnen voor de daarbij behorende rituelen te ontwikkelen. Voor mij was en is dit zeer zinvol; wellicht geldt dat ook voor U als lezer.

3. de derde reden tot het kiezen van een andere vorm komt voort uit het feit dat de presentatie van hetgeen in de voorgaande punten is genoemd zich niet zo goed leent voor de vorm van een in de tijd beperkt kollege. Het verdient de voorkeur om de talrijke overwegingen enigermate in syllabusvorm te presenteren en wellicht delen ervan tot inzet van een bredere discussie te maken. De geïnteresseerde lezer kan dan op de tijd en de plaats die haar/hem het beste schikt kennis nemen van de inhoud. Een reis naar het verre Eindhoven op een misschien ongelegen moment wordt U bespaard, zij het met het verlies van enkele karakteristieke onderdelen van het afscheidsritueel.

Bij mijn entrée op de Eindhovense afdeling Bouwkunde, eind augustus 1970, zat men nog wat neer bij de pakken als gevolg van 'de 14e mei', de dag waarop de afdeling was gedemocratiseerd, de hoogleraren de 'macht' hadden overgegeven en een one-man-one-vote systeem van kracht was geworden. Rituelen, ceremonies en tekenen van onderscheid waren afgeschaft, overeenkomstig het toen aktuele Chinese voorbeeld. Toga's werden derhalve in het geheel niet meer gedragen...

In de maand mei 1986 bereikte mij het bericht dat mijn ontslagaanvraag per 1 juli zou worden ingewilligd en omstreeks de 14e brengt de post mij een missive van de Dekaan der Afdeling Bouwkunde, waarin wordt gesteld dat 'Na overleg met verscheidene collegae en ampele overweging(...)de hoogleraren van de Afdeling der Bouwkunde, als die van alle andere afdelingen van de THE, voortaan in toga (wit overhemd, grijze das, zwarte schoenen) de diploma's zullen uitreiken'.

Een tijdperk lijkt, na precies zestien jaren, definitief ten einde. Een periode waarin ik nauwsluitend lijk te zijn ingepast.

Misschien zou dat mij moeten beletten om vergelijkingen te gaan maken met een ervoor en erna en mij doen berusten in een vereenzelviging met

een black box van zestien jaren. De boeiende vraag of het weer aantrekken van het ambtsgewaad een oude orde herstelt na een geslaagde reconquista, dan wel of de 'nieuwe kleren' nu ook andere keizers omhullen, zal ik in ieder geval maar laten liggen. Dat is een verhaal apart.

Mijn betoog zal hier en daar een nogal persoonlijk karakter hebben, juist ook waar het de visie op het vakgebied betreft.

Maar ook daarin ligt een stukje van mijn biografie. Ik zal de ik-vorm dan ook niet mijden.

Weliswaar is een afscheid de aanleiding, maar dat staat voor mij dusdanig in een wenkend perspectief, dat ik meen het aksent te moeten leggen op 'een nieuw begin'. Ik hoop echter aan te tonen dat dit nieuwe begin zich allerwegen, in vakbeoefening en samenleving, manifesteert. We kunnen voorzichtig stellen dat er (misschien) een periode van chaos, teleurstelling, valse hoop en uitzichtloosheid ten einde loopt en dat de mogelijkheid wordt geboden tot het hoopvol zetten van nieuwe stappen. Misschien soms wel eens tegen beter weten in.

Het werk van een aktief wetenschapper (die ik liever als een wetenschepper zie) is om steeds de achtergronden en de andere dimensies van de werkelijkheid en van de verschijnselen om ons heen op te merken en doorzichtig te maken. Het is mijn vaste overtuiging dat hierbij de persoonlijke invalshoek essentieel is en ik zal die dan ook niet onder stoelen of banken steken.

Mijn weg in de TU periode was boeiend en inspirerend en ik kijk er met dankbaarheid op terug.

Vanaf 1970 werden de eerste vijf jaren gemarkeerd door het zoeken en vinden van nieuwe wegen in de verwarring na 'de opstand'. Ook in het maatschappelijk leven bepaalde dit de lijn van de zeventiger jaren. Het toenmalige afd.bestuur (de 'Stuurgroep') verzocht mij nadrukkelijk om een nieuw konsept te ontwikkelen voor zowel praktijk als opleiding in de ruimtelijke problematiek (-planning, -stedebouwkundig ontwerp, -organisatie). Daarbij zou met name ook de toen manifest wordende milieuproblematiek op een geïntegreerde wijze in het geheel betrokken moeten worden ('ekovisie').

Vanuit een jarenlange beroepspraktijk kon een eerste aanzet worden gemaakt van een werkkader, waarin de vele nieuwe opgaven die aan de ruimtelijke planning en de stedebouw werden gesteld, ingepast konden worden. Dat kader werd *urbanistiek* genoemd, maar het had nog een primitieve vorm. Zoveel was er op losse schroeven gezet, dat het thema van de onzekerheid overheerste en dat vond zijn neerslag in mijn intreedende die eerst in begin 1973 werd gehouden. 'Handelen in onzekerheid' was niet alleen een verzuchting, maar meer nog een

erkenning van het feit dat onzekerheid een noodzakelijke voorwaarde en een bouwsteen is voor iedere groei en verandering.

De nieuwe periode na 1975, mede bepaald door een nu volledige werkkring als docent, werd gemarkeerd door een eerste publikatie over de Urbanistiek, als 'een op integratie en toepassing gerichte leer inzake de ontwikkeling en inrichting van onze gebouwde (verstedelijkte) omgeving' (1976). Urbanistiek werd daarbij vooral gezien als een 'scharniercategorie', een draaipunt waaromheen achtergronden, methoden, technieken, beleidsvorming en bestuur konden samenkomen en elkaar daadwerkelijk beïnvloeden. We zullen zo dadelijk zien, dat de noodzaak van dit streven op nog geen enkele manier gerelativeerd behoeft te worden. Het 'scharnier' in de Urbanistiek wordt gevormd door de Mens in al zijn denkende en handelende kwaliteiten; de Bouwende Mens, om precies te zijn.

De eerste ontwikkelingsperiode van tien jaren werd in 1980 afgesloten met een breed opgezette tentoonstelling in de hal van het HGB: 'De Mensen en hun Ruimte; een urbanistiek perspectief' in november 1980, voorts een kongresdag op de THE over Onderhandelingsplanologie (met grote landelijke belangstelling) en een themanummer van het Tijdschr. voor Volkshsv. & Stedebouw over Urbanistiek, samengesteld uit bijdragen van alle vakgroepleden.

De achtergronden van deze opvallende presentatie waren echter niet zonder forse schaduwpartijen. In de tweede helft van de zeventiger jaren begon er op de afd.B een toenemende konfrontatie te ontstaan rond de noodzakelijk geworden invulling van het opleidingskonsept (eindtermen e.d.); de identiteit en de 'scope' van de afdeling waren in het geding. Het wenkend perspectief van de start (1967), dat door Habraken c.s. inhoud had gekregen, was ten onder gegaan in de revoltes en van élan was er ook niet veel meer te bespeuren. Met name de verbrokkeling in en van de afdeling en het onvermogen om tot een overtuigende identiteit naar buiten en naar binnen te komen, zat enkele mensen erg hoog (en liet vele anderen volstrekt koud). In 1978 stelden op verzoek van het afd.bestuur vier hoogleraren, die de verschillende vakrichtingen in de bouwkunde min of meer representeerden, een nota op, die als uitgangspunt voor een nieuwe start van de opleiding en van het nog nooit van de grond gekomen onderzoek zou moeten dienen. Histories gezien kon er toen nog niet van een 'bende van vier' worden gesproken, vandaar dat de aanduiding 'wijze mannen' nog al eens werd gehoord, wat overigens verwees naar een toen aktuele affaire in ons staatsbestel. In korte tijd kwam het rapport: 'Gemeenschappelijkheid en Integratie' tot stand en het was verheugend en zelfs verbazing wekkend hoe zeer de verschillende vakgebieden op Bouwkunde elkaar bleken te kunnen vinden. Erkend werd 'de eenheid van het bouwkundig handelen' en vooral ook de essentie van de altijd aanwezige spanning tussen 'ratio' en

'emotio', juist in dit vakgebied. Wellicht mede omdat ik grotendeels als pennevoerder van dit groepje mocht optreden, kan ik nu vaststellen dat het werken aan dit rapport en het gezamenlijke overleg hierover voor mij het hoogtepunt van mijn afdelingsactiviteiten is geweest. De lauwheid en onthandheid waarmee dit 'gedreven' werkstuk echter werd ontvangen, hetgeen al gauw leidde tot een opbergen in onderste laden, markeert mede het beginpunt van mijn 'afscheid'.

Dit is geen konstatering achteraf, want mijn aantekeningen van die dagen laten hierover geen twijfel bestaan. Het is biografies boeiend om te konstateren dat dit beslissingspunt, nu achteraf bezien, eksakt op de helft van mijn THE periode valt. Kennelijk is het beginsel uit de Chinese geneeskunst, dat een ziekte evenveel tijd nodig heeft voor herstel als de lengte van de ontstaansperiode, erg juist.

De onmogelijkheid om nog een gemeenschappelijke identiteit op te bouwen had als konsekwentie dat het onderzoek in de Urbanistiek op zichzelf gepresenteerd diende te worden, zoals ook andere sectoren van de afdeling dat deden. En dat is dan ook gebeurd.

Dat dit onderzoek nu ook verder geheel los van de fakulteit B zal worden voortgezet, is een logies uitvloeisel daarvan. De hierdoor ontstane vrijheid zal een belangrijke impuls zijn voor het verder werken hieraan.

De derde lustrumperiode ('80-'85) begon met een studie in opdracht van de Rijks Planologische Dienst: 'Ruimtelijke Planning in de Onzekerheid van de Jaren'80; op zoek naar nieuwe dimensies van een bewuste planning'. De in deze studie ontwikkelde gedachtengang en het daarin opgenomen onderzoekprogramma was bepalend voor het werk in deze periode, ook met verscheidene studenten, en het zal dit ook voor de volgende jaren nog zijn.

In Urbanistiek termen ging het vooral om de invulling van de Ideostructuur (IDS), de grondslagen en de achtergronden van de kreatieve processen waarmee wij werken aan onze leefomgeving. Thema's als multidimensionaliteit, ontwikkeling van archetypen, het ontwerpen, de vorming van wereldbeelden, de ontwikkeling van structuren en konsepties voor nieuwe (bouw)opgaven (rtl.planning, stedenbouw, milieubeheer, energie, infrastructuur) kwamen aan de orde, ten dele via opdrachten van buiten. Met name de rol van het menselijk bewustzijn (als 5e dimensie) en van het evolutieproces (als 6D) moest duidelijk worden gemaakt vanuit eigen ervaring.

In deze wereld van de IDS komen anderssoortige vragen op ons af dan in de konkrete infrastrukturele (IFS) wereld. In deze laatste overheerst het vraagtype; 'het hangt aan de muur en het tikt'; na x ondervragingen krijgen we een bevredigend antwoord, meestal zelfs 'het' antwoord. In de IDS zijn de vragen van het type: 'waarom is de aarde rond pa, waarom is 'tie niet vierkant' om met Jules de Corte te spreken; we kunnen eindeloos doorvragen zonder ooit een werkelijk afdoend antwoord te krijgen. Hier

heerst een andere vorm van 'wetenschap' en daar kom ik nog op terug. Ik wil niet nalaten om in het kort enkele van de intrigerende vragen, die zich hier opwerpen in het kort weer te geven. Mocht er een gewaardeerd lezer(es) zijn, die een antwoord weet, dan houd ik mij aanbevolen.

- de vraag naar het hoe en waarom van de *vorm*; wat is de oorsprong van de vormen om ons heen, hoe 'ontstaan' die en welke rol kun je daar als mens bij spelen. Wat betekent het als 'iets in de lucht zit' (wat wel het morfogeneties veld wordt genoemd)? Deze vraag rees vooral ten aanzien van de vormgeving en inrichting van grotere ruimtelijke eenheden, infrastructuren en territoriale verbanden. Maar het betreft ook de vele nieuwe opgaven, die het voortschrijdende verstedelijkingsproces met zich meebrengt, zoals stadsvernieuwing, beheer, ruimtelijke logistiek.

- de vraag naar de spanning tussen enerzijds de grote creatieve mogelijkheden die je als mens hebt en anderzijds de beperkingen die 'natuur', leef-tijd en sociale verbanden je opleggen; centraal hierin staat het thema van de Vrijheid.

- de vraag naar de betekenis en de werking van de multi- dimensionaliteit van ons bewustzijn en die van de evolutie en de rol van de onzekerheid daarin.

Het weergeven van deze vragen is ook een beetje uitdagend bedoeld; want hoor ik niet meteen de opmerking; 'wat heeft dat nou nog met de bouwkunde te maken?'. Antwoord: 'Alles!!' Het was goed om in de afgelopen jaren met een aantal studenten aan deze en soortgelijke vragen te werken en ik zal er nu 'in vrijheid' mee verder kunnen gaan! Het 'nieuwe begin' wortelt dus stevig in het verleden.

Het was evenzeer verheugend, dat de promoties binnen onze vakgroep, zowel van de eigen medewerkers als van mensen van buiten, op aantrekkelijke wijze nagenoeg alle sectoren van het Urbanistiek konsept bestreken.

Tot zover een stukje geschiedschrijving aan het begin. Ik ben mij ervan bewust dat hier subjektieve elementen in zitten. Maar dat is inherent aan geschiedschrijving, zoals ik langzamerhand heb ontdekt. Iedere tijd en iedere schrijver maakt telkens weer zijn eigen historie op grond van eigen selecties, voorkeuren en interpretaties. Nu ik op de leeftijd kom, dat mijn eerdere ontwerp- en adviseursactiviteiten deel gaan uitmaken van beschouwingen over 'hoe is het gekomen?', merk je soms heel pijnlijk hoe vroegere feiten en overwegingen geselecteerd en vervormd worden. Ik heb mijn best gedaan iets van het verhaal van de planologie, de Urbanistiek en de bouwkunde aan onze TUE weer te geven en daarbij recht te doen aan de feiten.

Afscheid nemen

Ik vermeldde al, dat het thema 'afscheid' mij in de afgelopen jaren erg bezig heeft gehouden. Ongetwijfeld zullen verschillende situaties in mijn eigen biografie daarmee te maken hebben gehad.

Maar evenzeer lag de aanleiding in de contacten met mensen die er grote problemen mee hadden om van oude vertrouwde en ook wel ingewortelde patronen en denkbeelden af te stappen. Er dienen zich allerwegen nieuwe opties aan en vele zaken die vanzelfsprekend leken, blijken hun kracht te verliezen. Maar wat kun je loslaten en wanneer? En wat is er zinvol en bruikbaar van de vele wervende 'aanbiedingen'. Kuhn schreef hierover in het begin van de 70er jaren, toen hij het proces van de paradigma verandering in de ontwikkeling van de wetenschappen (wetenschappelijke 'revoluties') trachtte te doorzien.

Afscheid is hier dus niet bedoeld als een soort 'dag-met-je handje' of het zwaaien met al of niet met tranen doordrenkte zakdoeken.

Afscheid is een archetypiese situatie in een ontwikkelingsproces; een punt van beslissing, transformatie, terugkijken en vooruitzien. Zulke situaties doen zich zowel in het persoonlijke leven voor als in samenlevingsverbanden. Tot dit laatste kunnen we ook de paradigmaverschuivingen in beroepen of in wetenschappelijke disciplines rekenen.

Op dit punt zou ik de stelling willen poneren, dat men zowel in het persoonlijke leven als in het cultuurleven (wetenschap, kunst, filosofie, techniek) 'afscheid' moet durven nemen om aan het nieuwe ontwikkelingskansen te bieden. Ook een paradigma verandering behoeft niet over ons heen te komen, maar kan binnen bepaalde grenzen 'ontwerpend' worden beïnvloed en gestimuleerd.

Ik stel mij in deze verhandeling mede ten doel om duidelijk te maken, dat ik meen dat ook in de wereld van de planologie en de ruimtelijke planning een moment van afscheid is aangebroken, waarbij eerder ingeslagen wegen (in de vorm van zienswijzen en benaderingen) zouden moeten worden verlaten; een geleide paradigmaverschuiving derhalve. En wel een in de richting van de ontwikkeling van een 'eigen' wetenschappelijke discipline.

Afscheid heeft ook te maken met het maken van keuzen en het willen overschrijden van drempels; het zit vol met mythise situaties. Het kunnen zeer ingrijpende processen zijn die leiden tot de overgang naar volgende ontwikkelings- en bewustzijnsfasen, voor zowel mensen als instituties. Carl Gustav Jung heeft op dit gebied boeiende ontdekkingen gedaan en hier uitgebreid over geschreven. Voor ons onderwerp is Jung's markantste uitspraak misschien wel, dat:

'De kracht die je tot bewustzijn dwingt en je schraagt in deze bewuste wereld, zich onthult als je grootste vijand wanneer je je verplaatst naar een nieuw zwaartepunt. Want daarbij laat je deze wereld pas goed achter je en alles wat

je eraan doet vastklampen is je grootste vijand. De grootste zegen in deze wereld is de grootste banvloek in de volgende' (Psychological Comm.on Kundalini Yoga, Spring 1976; cit.Johnson).

Aan afscheid zijn dus ook alle kenmerken van een krisissituatie verbonden. Maar dan is het ook goed om op te merken dat in de zo veel meer beeldende Chinese taal het ideogram voor crisis bestaat uit een samenstelling van 'groot gevaar' en 'hoop'.

Afscheid kan ogen openen, bevrijdend werken als men (voor-)bereid is om zaken los te laten en niet verlangend omziet. Want dan versteent men als eens de vrouw van Lot.

Afscheid is een proces van zuivering, dat we prakties kunnen uitleven in opruimen, schoonmaken of weggooien. Maar dat proces vraagt wel om inzicht én om uitzicht! We kunnen uit de muziek leren, dat zo'n transpositie een bepaald wetmatig verloop moet hebben om harmonieus te zijn en ook tijd kost. Onze persoonlijkheid of Zelf maken uit hoe die veranderingen (zowel uiterlijk als innerlijk) kunnen verlopen. De mogelijkheid daartoe is zelfs een exclusief menselijk vermogen.

Zoals in ieder proces dat vanuit ons bewustzijn gestalte krijgt, houdt ook het kiezen en het oppakken van uitdagingen de kiemen in zich van fouten of teleurstellingen.

Dunne heeft dat het trauma van iedere beslissing genoemd: 'het verdriet over hetgeen moet worden verworpen of achtergelaten'.

Dunne bedoelt dit vooral ook in prospectieve zin: het dramatische van 'the road not taken'. Je kunt ook niet alles hebben, zeggen we dan in nuchter Nederlands.

Dat probleem van de niet-gekozen weg is een veelvoudig en een veelvuldig voorkomend menselijk drama. Het is misschien goed om voor de technologies georiënteerde lezers, waartoe ik mij in deze verhandeling toch vooral richt, te vermelden dat er voor het hiervoor geschetste dilemma géén logiese of verstandelijke 'oplossingen' bestaan.. Er zijn geen beslissingsbomen, evaluatiemethoden of rekenprogramma's, die het drama-aspekt van de schouders van de mens kunnen afnemen. We zullen dat nog aan de orde stellen als het gaat om de niet-programmeerbaarheid van de 'ideostructuur'(in de Urbanistiek).

Dunne wijdt een heel boek aan de oplossing van dit probleem, waarvan hij aantoont, dat dit alleen kan worden opgelost via 'the Way of the Heart'. Wij zullen in het volgende op de punten waar dit nodig is, ook nadrukkelijk die weg bewandelen.

Over bouwen en 'bouwkunde'

Mijn opvattingen over wat 'Bouwen' eigenlijk is en tot hoever het domein van het bouwen zich uitstrekt, hebben niet nagelaten regelmatig irritaties op te wekken bij degenen die een erg eenzijdige en beperkte kijk op het

'vakgebied' wensen te koesteren.

Bouwen heeft voor mij te maken met een archetypies handelen van de mens, dat ligt opgesloten in de opdracht om (mede-) schepper te zijn; de Aarde als 'oer'bron in cultuur te brengen.

Deze visie leefde rond 1970 nog op de Eindhovense afdeling B., met mensen als Habraken en Tellegen. Vooral Tellegen publiceerde regelmatig over Bouwen en Wonen, vaak met verwijzing naar o.m. Heidegger.

De grenzen van het bouwen zijn dus wijd. Een 'breed inzetbare bouwkundige' (het nieuwe adagium van de Fakulteit der Bouwkunde van de TUE) zou dus nogal wat in zijn of haar mars moeten hebben!

Als ik aan leken (die meestal nog onbevangen staan tegenover de zaken) duidelijk wil maken, hoe je de voor hen nogal verwarrende hoeveelheid aan begrippen en uitdrukkingen die met het bouwen te maken hebben, enigszins kunt ordenen dan probeer ik dat te doen via een terminologische eenheid, die op het eerste gezicht wat kunstmatig lijkt, maar wel consistent is.

Je kunt dan drie 'werelden' onderscheiden:

- die van de *architectuur*, het totstandbrengen van 'gebouwen';
- het domein van de *situtektuur*, waarin het gaat om het vinden van de goede plek of plaats; dat is de stede-bouwkunde;
- en tenslotte de *geotektuur* of de 'aardbouwkunde', die zich bezig houdt met het in cultuur brengen van grotere ruimtelijke verbanden. We kunnen hier de inrichting van grotere gebieden, b.v. de Ysselmeerpolders toe rekenen, maar ook het bedrijven van landbouw, bosbouw, mijnbouw e.d.

Dit alles mag niet in uitsluitend materiële zin begrepen worden.

Op alle drie nivo's kennen we vormen van ontplooiing van mensen en samenlevingsverbanden, die we aanduiden met termen als 'opbouwwerk', en dat is dan niet overdrachtelijk bedoeld.

Deze opstelling t.a.v. het bouwen wil uiteraard niet zeggen dat ik het bestaan van bepaalde disciplinaire kaders daarin zou ontkennen. Maar voorop dient te staan de gemeenschappelijke noemer, waarvan de kern het creatieve proces is en dat tot uitdrukking komt in wat we aanduiden als *Kultuur* (*Cultura*).

We raken hiermee aan hetgeen we het sakrale element van het Bouwen zouden kunnen noemen; daar waar we met 'hart én ziel' aan onze bouwopgaven werken. Het is verbonden met de bovenlaag van ons bewustzijn. Als ik dan toch even moeilijk mag doen, dan kunnen we stellen dat Bouwen (of tot cultuur brengen) datgene is, wat zich in Ruimte en Tijd manifesteert op het grens- of ontmoetingsvlak van 'Natuur' en 'Bewustzijn'(5D). Maar misschien klinkt dat wel al te filosofies voor nuchtere bouwkundigen. Laten we het er dan maar even op houden, dat

het van wezenlijk belang is dat er een gemeenschappelijkheid komt in houding en benadering, in ons geval over de manier waarop de mens zijn Habitat schept. De voorwaarden daartoe lijken in deze tijd nauwelijks aanwezig. Maar dat neemt niet weg, dat we de oorzaken van de 'krisis' situatie in het 'Bouwen' heus wel weten. Wij zullen verderop, waar het over de konstituering van een nieuwe vakdiscipline gaat, nog nader zien uitgewerkt, dat het voor ieder creatief kompleks (b.v. een vakgebied) noodzakelijk is om te beschikken over 1. een wereldbeeld, 2. een organiserend principe en 3. een uitvoerend kader (praktijk). Die drie moeten bij elkaar horen, familie van elkaar zijn, en onderling op elkaar zijn afgestemd. Dat is een strenge eis, maar de geschiedenis leert, dat het anders niet gaat!! Waar gebouwd wordt (of cultuur bedreven) zonder aan deze voorwaarden te voldoen, krijgen we te maken met werk zonder diepgang en kwaliteit, dat niet tegen de Tijd bestand is. Het verouderd en vervalt heel snel en het heeft geen blijvende waarde.

Zelfs in de wereld van het Bouwen in de wat engere zin, zien we al sedert enkele decennia een proces van toenemende vervreemding en segregatie. Begrip voor naastgelegen bouwkundige sectoren wordt niet zelden willens en wetens buiten de deur gehouden.

'Ieder moet maar op zijn eigen winkel passen' is dan een gevleugelde uitspraak. En in perioden van spanning en konfrontatie kan het dan ook niet anders, dan dat de uitstotingsverschijnselen de overhand krijgen al naar gelang de toevallige krachtsverhoudingen van 't moment.

Deze misschien wat sombere overpeinzingen behoeven op zichzelf niet tot de wereld van het bouwen beperkt te blijven. Maar het lijkt niet zo gek om ons daar nu maar op te richten. Want het is niet overbodig om de verschillende desintegratieverschijnselen in juist deze sektor te signaleren. Dit betreft dan zowel het onderzoek en de opleidingen als de praktijk. Overbodig om te zeggen dat ik ook het domein van de ruimtelijke activiteiten, van planologie tot stedenbouw, hierbij op het oog heb.

Het maatschappelijk leven is onder zulke omstandigheden meestal niet zachtzinnig. Voor wie nog wat glimlachend mocht twijfelen aan mijn uitspraken, mag ik wijzen op de onrust over het bouwkundevak die zich op verschillende plaatsen uitdrukt in de stichting van nieuwe opleidingen (o.m. de MichelAngelo Akademie in Rosmalen). Zelfs op de dag dat ik dit schrijf meldt mijn krant, dat er in Amsterdam een nieuwe universitaire opleiding begint voor afgestudeerden van HBO en Universiteiten, die zich in de bouwkunst willen specialiseren, t.w. tot 'ontwerpers met een wetenschappelijke kwalifikatie' op het gebied van 'de gebouwde omgeving en het cultuurlandschap'. En in eigen huis zien we een opleiding tot 'Omgevingsingenieur' naar een naastgelegen (en ook bevriende) fakulteit gaan. Ieder maatschappelijk tekort blijkt zich altijd weer te manifesteren in het ontstaan van alternatieven.

In de stedenbouwkundige wereld is het niet anders. De 27e November 1985 was de fine fleur van de Nederlandse stedenbouw en ruimtelijke ordening uitgenodigd ten paleize te Amsterdam om de uitreiking van de Praemium Erasmianum MCMLXXXV bij te wonen, die dat jaar aan het thema Stedenbouw was gewijd. Maar het was geen 'stedenbouwkundige' in de zin zoals bouwkundigen die naam koesteren, die de prijs ontving. Die ging n.l. naar de initiator en samensteller van het 'Schéma directeur d'aménagement et d'urbanisme de la Région de Paris, Monsieur Paul Delouvrier, en wel 'voor zijn uitnemende bijdrage (...)aan de stedenbouw en de planmatige ontwikkeling van grootstedelijke structuren'. Voorts 'omdat hij met grote aandacht voor sociale omstandigheden, binnen een door hem aangegeven financieel, bestuurlijk en economisch kader, een ruimtelijk concept heeft gecreëerd en heeft weten te laten uitvoeren' en 'omdat hij dynamische mechanismen wist te sturen, noden te ondervangen en toekomstverwachtingen gestalte te geven... 'enz. Zou er eerder een scherper definitie in het Nederlands zijn gegeven van wat een stedenbouwer eigenlijk zou moeten zijn? De verenigde stedenbouwers en ruimtelijke ordenaars die bij de prijsuitreiking aanwezig waren, klaptten terecht, maar waren ze zich bewust dat ze applaudiseerden bij hun begrafenis? Paul Delouvrier is een mens, die handelt vanuit een (Gaullisties Humanisties) wereldbeeld, werkt in een integraal-organisatories kader en mede door persoonlijk leiderschap ideeën weet te vertalen in een konkrete 'gebouwde omgeving'. Dat alles niet in het minst omdat hij ook het spel met de Tijd kent d.w.z. over lange perioden door dik en dun vasthouden aan gestelde uitgangspunten en doelen. Hadden we Almere zo maar gebouwd...

De drie drempels

In de loop van de tijd heeft mij steeds sterker bezig gehouden het probleem van de drie drempels in de bouwkunde. Een probleem dat speelt zowel in de opleiding (te beginnen met de 1e jaars), de konseptvorming, als bij de overdracht naar derden (bestuurders, opdrachtgevers, publiek bij inspraak e.d).

Die drempels kunnen we achtereenvolgens aangeven als die van Ruimte, Tijd en Vorm(-geving). Elk van deze 'dimensies' moet door hen die bouwkundig bezig willen zijn overwonnen worden wil er van een zinvolle uitwisseling van gedachten, konsepties e.d. sprake kunnen zijn.

Ruimte en tijd zijn hierin a.h.w. de gegevensheden of zelfs de voorwaarden waarbinnen we kunnen werken,

○—————○ (BWZ)

vorm(-geving) is de konkretisering van onze interventie in R en T in materiële of althans konkrete zin.

Het is ons BEWUSTZIJN, dat alle kenmerken van een eigen dimensiona-
liteit draagt, dat in dit proces bemiddelend (O—O) en organiserend werkt.
De 'vormdaad' wordt aan de ene kant ingesloten door de natuur(wetten)
van Ruimte en Tijd en aan de andere kant door het 6D domein van de
Evolutie als de hogere ordening van de natuur, die we wel aanduiden
met Heelal of Kosmos.

Nu behoeven we voor ons alledaagse werk niet altijd in die hogere
dimensies of sferen te duiken, maar de ervaring van de aanwezigheid en
werking daarvan heeft onmiskenbaar invloed ook op ons 'gewone' werk.
Het is een groot gemis van de huidige orthodoxe bouwkundeopleidingen
(juist van die!) dat deze noties nagenoeg geheel verdwenen zijn.
Houden we het nu maar even bij konkrete zaken, dan kunnen we als
voorbeeld nog wat nader ingaan op dat aspekt van de Tijd.
Allereerst moeten we dan konstateren, dat de faktor Tijd op geen enkele
wijze een gericht leer-element vormt in het onderwijs. In andere
vakgebieden komt die behoefte soms tot uitdrukking in een vak of
oefening 'Proceskunde', maar helaas moeten we konstateren dat zelfs die
ene zwaluw geen lente maakt, omdat het alleen blijkt te gaan over
receptmatige zaken. De fenomenen tijd en proces komen als zodanig
zelfs helemaal niet ter sprake.

Nu kunnen we ons troosten met de gedachte dat het in de praktijk niet
anders is en dat er zelfs helemaal geen 'vraag' is naar zulke moeilijke
dingen. Dit kan voor wetenschappelijk onderwijs en onderzoek echter
geen alibi leveren! Het gemis aan Tijds-besef heeft dramatische gevolgen
voor de cultuur als geheel: het leidt tot kortzichtigheid en kortademig-
heid. We zouden van een hijgerige instant-kultuur kunnen spreken, zoals
die ons dagelijks in de media wordt voorgespiegeld. Maar die kan geen
basis zijn voor enig consistent beleid. Nagenoeg alle grondstoffen- en
milieuproblematiek kan op deze 't = 0' mentaliteit worden teruggevoerd.
Ook voor dat 'omgaan met de Tijd' (of de toekomst) geldt weer, dat we
voor een goede beheersing daarvan minstens één dimensie hoger
moeten gaan zitten. Eerst vandaaruit kunnen we een 'procesbewustzijn'
ontwikkelen.

We hebben in de wereld van de bouwkunde uitstekende voorbeelden wat
hiermee wordt bedoeld. Eigenlijk alle grote stijlperioden ontlenen hun
indringende karakter aan het werken vanuit een innerlijke overtuiging, die
a.h.w. in de tijdstroom wordt geplaatst. (Romaans, Gotiek, Renaissance,
Barok etc.).

In de afgelopen decennia hebben enkele auteurs gepoogd om de ogen
te openen voor het belang van de Tijd als bouwsteen. Siegfried Giedion
schreef in de 40er jaren zijn Space, Time and Architecture; Carl Pirath
(1945) zijn Das Raum-Zeit System der Siedlungen; Kevin Lynch zijn What
Time is this Place? (1972).

Maar het is vooral de Amerikaan R. Buckminster Fuller (1895-1984) geweest, die het tijdselement als een vanzelfsprekendheid in zijn (ruimtelijke) konstrukties en zijn Dymaxion Concept wist uit te drukken. Ik ken geen overtuigender voorbeeld van het hanteren van de Tijd als bouwsteen in het bouwkundig domein, juist ook van de (statiese) mechanika en de konstruktie. Dit alles met het Bewustzijn als de noodzakelijke overkoepelende dimensie van de inspiratie.

De Tijd, waarover we hier spreken, manifesteert zich op drie manieren:

- als stroom, waarbij de nadruk valt op het voort-durende en ononderbrokene (kontinue);
- als ritme, de kenmerkende, pulserende beweging tussen bepaalde grenzen en rond een nimmer te bereiken rustpunt.
Dit is het tijdsdomein van alle cycliese verschijnselen die zowel het leven als de materie beheersen (seizoenen, trillingen, totstandkoming en verval van gebouwde omgeving e.d.) Ook de dagelijkse ritmen van het stedelijk leven, zoals de verkeersdrukte, behoort hiertoe.
- als gemeten-tijd, de gefragmenteerde kloktijd, die we uitdrukken in lineaire grootheden als uren en minuten. Dat is de tijd die geld kost, waarvoor we 'kortste verbindingen' maken.

Er zijn meer tijdscharacteristieken, zoals de duur, die we bij o.m. Bergson tegen komen. Maar dat betreft dan de ervaren of doorleefde tijd. De hier genoemde tijdfenomenen zijn bruikbaar als bouwstenen in het bouwkundige werk. Essentieel is daarbij dat we een onderscheid maken tussen de onveranderlijke karakteristieken van die tijdssoorten en datgene waar wij als scheppende mensen invloed op kunnen uitoefenen. Het is die innerlijke overtuiging, waarop ik zojuist doelde en het werkelijke inzicht in het fenomeen, dat ons in staat stelt om er geïnspireerd mee om te gaan. Een bijzondere oefenschool, in de opleiding en in de praktijk, kan zijn om de werking van het geduld te leren kennen. Geduld is een deugd, die nauw samenhangt met onze houding t.o.v. de Tijd. Die tijd is dan niet verloren, maar wordt gebruikt om innerlijk te bouwen. Misschien dat dit alles nog het belangrijkste is voor de mensen die 'plannend' bezig zijn. Op den duur blijkt dan de Markerwaard toch niet te zullen worden aangelegd en verdwijnen misschien de kerncentrales van de plankaarten, totdat.... we weten wat we aan het doen zijn!

Het zij nogmaals opgemerkt, dat hetgeen hier is gezegd over de faktor Tijd, bedoeld is als illustratief voorbeeld van het overwinnen van een der drempels in het bouwkundig werk. Ook over de andere drempels en de verschillende dimensies van dit werk zou nog wel het een en ander opgemerkt kunnen worden.

Een volgende logiese stap zou dan kunnen zijn om aan deze punten het

Eindhovense bouwkundekoncept te toetsen. We zouden dan ontdekken dat, wat betreft de definitie van het vakgebied, de fakulteit in 1967 eigenlijk onder een kwaad gesternte is geboren.

Het ontbreken van een duidelijk wereldbeeld, de toewijding aan een mechanisties-konstruktivistiese benadering van het vakgebied en de ontkenning van het 'artistieke' moment zijn allemaal punten, die duidelijk uit de geboorteakte blijken. Het nog voortdurende gebrek aan integratie, dat reeds in de inleiding werd vermeld, houdt de inmiddels achterhaalde visie die ten grondslag lag aan de instelling van de afdeling, kunstmatig in stand. De ekologie (inmiddels uit het kurrikulum geschrapt) blijft ons leren, dat in die situatie de overlevingskansen op den duur (Tijd!) dramaties worden verminderd. Dit mede omdat in de aanvang, naar de geest van dat moment, de inspirerende inbreng die het verleden kan leveren genegeerd werd. In de zin van dit betoog was dat een té abrupt afscheid, zonder oogst en zonder de noodzakelijke transposities en rituelen.

De ontwikkeling van zowel een wetenschap als van een technologies toepassingsgebied wordt in hoge mate bepaald door het heersende 'vijandsbeeld'. Het gaat om de vraag wat of wie moet er overwonnen worden door onze activiteiten. Laten wij ons daarbij op de stroom drijven van wat 'het beleid' heet, dan kan dat nogal vaak en snel veranderen. Van woningnood naar stadsvernieuwing naar keerpunten naar beheer naar infrastructuur naar bezuiniging en ombuiging. Als een vakgebied geen eigen identiteit heeft, maakt het zich afhankelijk van on-eigen-lijke strevingen.

Het is de belangrijkste taak van de hedendaagse bouwkunde om opnieuw te ontdekken wat de 'Kode van het Bouwen' is: een bindend geheel van taal, begrippen en karakteristieke handelingen. Dat gaat dan natuurlijk wat verder dan rasters of maatstelsels.

Over de ontwikkeling van ruimtelijke planning en planologie

In het vakgebied van het ruimtelijk handelen (planologie, stedenbouw, ruimtelijke planning) was er in de afgelopen vijf jaren sprake van een toenemende ondergangsstemming. De verwarring was groot. Over de oorzaken van een duidelijk verval verschilden de meningen. Een visie op de toekomst, die door velen gedragen werd, was ver te zoeken. De teloorgang van een eens florerend vakgebied leek nabij. Universiteiten en Hogescholen namen de gelegenheid te baat om deze hoek van het wetenschappelijk onderwijs voor een groot deel van de opgelegde bezuinigingen te laten opdraaien. De bestuurlijke wereld en zelfs de eigen vakorganen keken meelevend toe.

In het Tijdschr. voor S&V werd gedurende enige tijd (over de periode sept.'84-sept.'85) een polemiekje gevoerd over de oorzaken van die

ontwikkeling. Elders had ik daar al eerder aandacht aan gegeven (RPD'80; 50JrPl.(1980); PPD. N.Br.1982) Eén bijdrage aan deze polemiek moet hier vermeld worden, omdat deze tekenend is voor de gehele situatie.

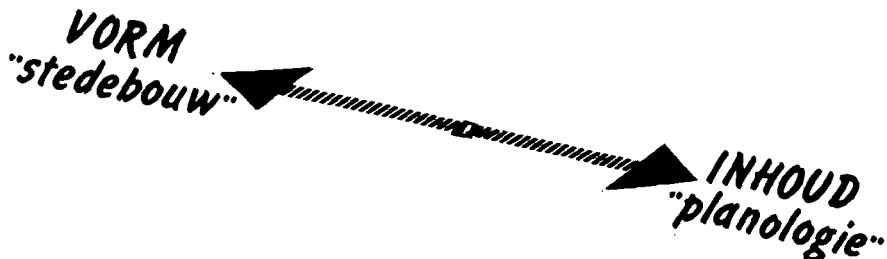
In het april nr.'85 van S&V komt een 'part-time politikus', die ook nog meldt als planoloog (ir.) te zijn opgeleid (hetgeen moet suggereren dat hij weet waar hij het over heeft), met een vernietigend oordeel over het (failliete) ruimtelijke beleid en de overschatte professie van de planoloog. De planoloog, aldus ir. de Jong, mag niet meer zijn dan een knechtje van de bestuurder of de ondernemer; hij zou niet meer moeten doen dan het maken van kleurrijke kaarten en datgene 'vertalen' wat hij bij nauwkeurig luisteren bij zijn bestuurders hoort. Waar nodig, kan hij dan nog wat rekenwerk verrichten. Alles wat de planologen met al hun pretenties meer hebben willen doen, was alleen maar lastig voor de bestuurder en is (dan ook) op een fiasco uitgelopen. Het valt dus goed te begrijpen, dat deze man zijn vak heeft ingeruild voor de politiek...

Laten we eerlijk zijn, zo'n man staat niet alleen. Zeker niet in de politieke wereld, want daar is grote behoefte aan zondebokken.

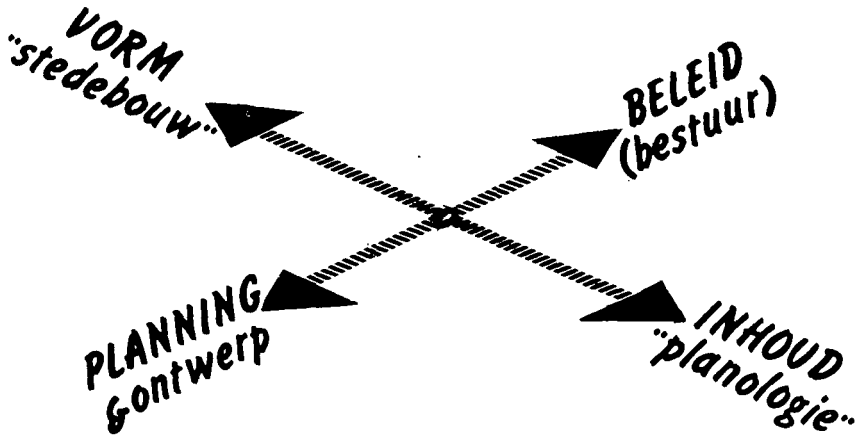
En sociologen, psychologen, economen, agogen en planologen (het rijtje is van de Jong) voldoen uitstekend aan de criteria voor die diersoort, want ze lopen de bestuurders inderdaad nogal eens in de weg met de resultaten van hun onderzoek, analyses, e.d.

Maar de planologen (ik gebruik nu deze generaliserende term ook maar even) moeten nu niet in dezelfde fout vervallen en de bestuurders of de politici als hun niet aflatende kwelgeesten brandmerken. Want het gaat ons nu juist om de integratie van de verschillende aktiegebieden. Een flinke dosis zelfkritiek van de 'planologen' lijkt dan echter ook wel op zijn plaats.

In mijn studie '50 Jaar Planologie'(1980)' kwam ik tot de konklusie, dat zich tot in de zestiger jaren een min of meer polaire wisselwerking tussen de 'stedebouw' enerzijds en de 'planologie' (in 1928 door de jonge de Casseres als term vanuit Frankrijk ingevoerd) anderzijds had voorgedaan. We konden de relatie tussen die beide weergeven als die tussen Inhoud en Vorm.

Hoogtepunt in die relatie waren de intreeredes van van Lohuizen en van van Eesteren, beide uitgesproken aan de TH Delft in 1948. In de vijftiger jaren werd de toenemende overheidsbemoeienis met de ruimtelijke problemen voorshands nog gekanaliseerd via de zgn. Industrialisatienota's en via het regionale beleid (men vgl. het proefschrift van van Hoogstraten hierover). Ook de eerste 'ruimtelijke' nota van de rijksoverheid over het Westen des Lands (1957) vertoonde nog veel trekken van regionale spreiding als probleemstelling. Langzamerhand bestond er echter behoefte zowel aan de ontwikkeling van een gericht ruimtelijk beleid op alle schaalnivo's, als aan een eigensoortig geheel van 'stedebouwkundig onderzoek', later uitgroeiend tot een kompleks van planningtechnieken. Dit breidde het zojuist weergegeven eenvoudige beeld uit met een 'kruisende polariteit', waarin planning/ontwerp een relatie aanging met de bestuurskant (w.o. de beleidsvorming):

Deze situatie werd uiteindelijk in 1965 bevestigd toen de Wet op de Ruimtelijke Ordening in werking trad. Hierin was zowel de beleidsvorming als de vereiste aanpak op de verschillende ruimtelijke en overheidsnivo's vrij nauwkeurig omschreven. Maar bij het daadwerkelijk werken met die wet, o.m. door het opstellen van de 2e Nota R.O. (1966) moest worden erkend dat er nog veel ontbrak aan het zgn. beleidsinstrumentarium en ook aan daarop afgestemde methoden en technieken van onderzoek en planvorming.

De ene 'poot' (beleid) zocht haar heil in een opeenstapeling van regelgeving en soms in utopiese eksercities, zoals de bestuurlijke reorganisatie, met nieuwe ruimtelijke bevoegdheden aan een vierde bestuurslaag (gewest e.d.). De andere 'poot' begon naarstig leentjebuurt

te spelen bij het invoeren van allerlei werkwijzen voor onderzoek, planning e.d. Ik kom daar in het volgende nog op terug.

Het is opvallend, dat het hier om een mondiaal verschijnsel gaat. Ook in de derde wereld doet deze ontwikkeling zich voor. Dat wordt uiteraard in hoge mate bepaald door de westerse invloed en de mede daardoor veroorzaakte 'kultuursprongen'. Deze veroorzaken mutaties met relatief gezien even grote toeneming van kompleksiteit als in het westen. We kunnen stellen, dat de nog steeds aktuele crisis in het vakgebied inderdaad grotendeels veroorzaakt wordt door die kruisende polariteit 'Planning- Beleid', waarvoor de noodzakelijke integratie nog niet is gerealiseerd. De problemen worden nog vergroot door het feit dat waarschijnlijk in beide richtingen verkeerde wegen zijn ingeslagen, die eerder divergerend dan verbindend werken.

Mogelijk is er ook gedacht, dat de bui wel weer over zou gaan. Het vakgebied zou zich dan over niet al te lange tijd weer knus tussen de telkens wisselende aksenten van inhoud en vorm verder kunnen ontwikkelen. Maar zo simpel is het niet (meer). Het geheel van de ruimtelijke aktiviteiten zal zich blijvend moeten ontwikkelen in een meervoudig spanningsveld. In de Urbanistiek wordt zelfs nóg een spanningsrelatie, die tussen Idéevorming en Onderzoek geaktiveerd. In het navolgende zal ik grote nadruk leggen op de noodzakelijke afstemming en integratie van die spanningsverhoudingen; dat zal moeten leiden tot één veelomvattende discipline, die we zullen aanduiden als Ruimtelijke Planning Wetenschap.

Ik zal nog afzonderlijk aandacht geven aan de 'poot' van de planning en de methoden/technieken diskussie daarbinnen.

Dat wil niet zeggen dat b.v. de spanning tussen planologen/deskundigen en de beleids mensen van minder belang is. Uit de hiervoor aangehaalde beschuldigingen aan het adres van de planologen blijkt wel, dat ook hier nog het een en ander te doen is. Uiteraard geldt dat in twee richtingen. Als dezer dagen het kabinet meedeelt, dat er niet zal worden begonnen met de aanleg van de Markerwaard, dan berust zo'n 'besluit' uitsluitend op opportuniteit (geld!) en wordt er volledig voorbij gegaan aan al de planologische en ekologiese argumenten die er vanuit de vakwereld zijn aangevoerd. Het gevolg is dat dit gebied nu ook niet onder een, wél bepleit, aktief beheersbeleid zal worden gebracht.

Iets dergelijks geldt ten aanzien van de diskussie rond de vestiging van kernenergiecentrales. Er is een Tsjernobyl voor nodig om hier en daar enkele (politieke) ogen te openen, maar na een paar maanden beginnen die al weer slaperig te luiken. Wat ooit van ruimtelijk planologische zijde is ingebracht in de diskussie blijft op de zoveelste plank liggen. Totdat... Zolang beleidskeuzen gemaakt blijven worden op andere gronden dan die waar het in wezen om gaat, is er temeer behoefte aan een kennisdiscipline, die 'lastig' is en blijft. Het grote verschil is, dat

planologen de tijd hebben, als het goed is. Waar beleid vanuit uitsluitend politieke doelstellingen wordt gemaakt, heeft men géén tijd. Hetzelfde geldt voor het vakgebied zelf: als (alleen) ideologische overwegingen de inhoud en de onderbouwing moeten leveren, dan zijn we nergens. Dit laatste lijkt in tegenspraak met de al genoemde noodzaak van een overkoepelend 'wereldbeeld' en een veelomvattend 'organiserend principe', dat aan iedere vakbeoefening ten grondslag zou moeten liggen. Maar wereldbeeld en ideologie mogen niet worden verward: het eerste biedt een bevrijdend perspectief, het andere een inperkend en bindend keurslijf. (vgl. Wildiers lit.)

Een nieuw élan?

In de afgelopen jaren zijn er een verheugend aantal hoopvolle, althans opbouwende geschriften over de planologie c.a. verschenen. We kunnen dan met name denken aan de uiting van Faludi, Kleefmann, van der Cammen, van Lohuizen, Dessing, Kreukels, Voogd, Doevendans/van der Voort, Heeling e.a.. Het bleek onmogelijk om in het bestek van deze verhandeling een verantwoord samenvattend overzicht te geven; de verschillende auteurs zou onvoldoende recht worden gedaan met een summere weergave van hun bijdragen. We zien in hun werk een reeks boeiende en soms ook vernieuwende bijdragen. Zij zijn echter in de meeste gevallen gericht op slechts één van de vier richtingen uit ons diagram. De richtingen worden dan niet alleen op zichzelf bekeken, maar jammer genoeg ook in de uitwaarts gerichte zin. We zullen ons in de volgende paragraaf nog bezig houden met de noodzakelijke omkering van deze richtingen, teneinde een hechte betrokkenheid te bewerkstelligen.

In de 'planning' richting gaat 't vooral om theoreties - methodiese benaderingen, waarbinnen het spel van de planologie gespeeld moet worden. Faludi heeft vooral nadruk gelegd op de rationaliteit als veronderstelde grondslag voor het handelen en de besluitvorming. Hij baseert zich vooral op Popper. Hierop kom ik in het volgende nog terug. Kleefmann werkt in de lijn van Habermas naar een 'planning als leerproces', waarbij ook de vorm veel aandacht krijgt.

In de richting die schematies benoemd werd als 'Inhoud' zien we opmerkelijke ontwikkelingen in wat ik zou willen noemen: de konseptuele benadering. Voogd's intreerede in Groningen werkt dit uit voor een nieuwe (ver-)binding tussen planologie en geografie.

Het is inderdaad jammer dat deze vakgebieden de afgelopen tien à vijftien jaar nogal achterdochtig t.o.v. elkaar hebben gestaan, maar misschien dat een opgeklearde situatie hier de nodige verbetering in kan brengen. Zowel Voogd als Kreukels kunnen hier goed werk verrichten. In de richting van de 'Vorm' wil ik nu niet ingaan op de hier en daar fel

oplaaiende 'stedebouwdiskussie', die telkens opnieuw een verkapt architectuurdebat blijkt te zijn. Pogingen om uit dit dilemma te komen zijn de zojuist genoemde konseptuele strevingen (Doevendans / van der Voort, Frieling, Vogelij). Ik meen dat deze benadering een belangrijke bijdrage kan zijn aan de omkering van de buitenwaartse gerichtheid. Op deze wijze kan er een waardevolle link worden gelegd tussen de nu nogal kunstmatig gescheiden werelden van de ruimtelijke planning en die van de stedebouw.

In dit verband verdient bijzondere vermelding het werk van de Eo Wijers Stichting, die door o.m. prijsvragen de aandacht vraagt voor de vormgevingsaspecten van en in grotere ruimtelijke thema's (o.m. Nederland Rivierenland, 1985).

Tenslotte mag niet onvermeld blijven de lawine van nieuwe activiteiten, welke binnen de Rijks Planologische Dienst wordt opgezet, zulks ter voorbereiding van een vierde regeringsnota inzake de R.O. (RUVEIN nota, Nottitie Ruimtelijke Perspektieven, met vele voorbereidende deelstudies over o.m. infrastructuur, ruimtelijk logistieke studies, ekologies stadskonsept).

Het lijkt alleszins aan te bevelen om via een goede berichtgeving en een gericht publikatiebeleid ook de achterdochtige bestuurders op de hoogte te brengen van wat er zo hier en daar aan de gang is.

Bij het kennismaken van al deze verheugende ontwikkelingen moeten we ons echter wel steeds de vraag blijven stellen in hoeverre er nu sprake is van een vernieuwing. In de termen van dit verhaal: wordt er daadwerkelijk afscheid genomen, of wordt het oude vertrouwde wat opgepoets en in een nieuw jasje gestoken.

Aan de planologie, stedebouw e.d. is steeds verweten dat er geen overkoepelende identiteit (van het ruimtelijk handelen) bestaat.

Aan de 'Konzeptlosigkeit' van de stedebouw zijn zelfs hele boeken gewijd. Aan konseptvorming is in de na-oorlogse periode ook inderdaad nauwelijks gewerkt. De vraag heeft decennia lang gelegen bij het 'doen' en het waarom en hoe deed er niet zoveel toe. Een fenomeen met de gevolgen waarvan de bouwwereld nu ook kampt.

Naarmate het vakgebied en de kontekst omvangrijker en gekompliceerder zijn geworden, dient zich de noodzaak van een veelomvattende konseptualisering steeds dringender aan. Ik wil in alle bescheidenheid stellen dat, voorzover ik weet, het Urbanistiek - konsept de enige poging hier te lande is om daaraan inhoud te geven. Dat vormt ook de grootste uitdaging om met dit werk door te gaan. We moeten echter ook konstateren, dat een (groot?) deel van de op zich inspirerende publikaties die zojuist werden vermeld het 'afschied' en de gerichtheid op integratie nog missen, ondanks de soms grote kwaliteit.

Overigens is dit een interessant probleem voor deze tijd, waar in zo

gekoketteerd wordt met een term als innovatie. Als beleidsstreven wordt dat begrip eigenlijk voortdurend geweld aangedaan. Men verwacht dan 'innovatie' met iets als Avant Garde.

Tijdens een bijeenkomst, welke enige tijd terug werd gehouden op de Afd. Bouwkunde THE, werd de vraag aan de orde gesteld, waarom er in deze tijd kennelijk geen Avant Garde meer is. Het is voor een AG kenmerkend, dat zij bereid is tot 'afscheid nemen', kleur bekennen en konsekventies aanvaarden, met alle daaraan verbonden risico's. Het is inderdaad opmerkelijk dat onze tijd op geen enkel terrein een echte AG blijkt te kennen. Er zijn maar weinigen die zich zo noemen en nog veel minder, die het ook werkelijk zijn.

De architectuur en de stedenbouw hebben in de 20er en 30er jaren belangrijke avantgardistische impulsen gekend. Waarom zijn die er nu niet meer? Ik ben geneigd om te veronderstellen, dat er in deze tijd zoveel te verwerken is, dat voor 'nieuw' doorgaat, dat de kiemen van een AG zelfs niet meer opvallen of herkend worden. Ook naar het optreden van een AG moet een bepaalde vraag zijn in de samenleving. De halveringstijd van het nieuwe is, als konsumptiegoed (Nieuws!) teruggebracht tot hoogstens 24 uur. Dan is er al weer iets dat véél nieuwer is! Er is geen tijd en misschien ook geen vruchtbare bodem om wortel te schieten; kortom het 'Wasteland' motief uit de mythen, dat T.S. Eliot in de vroege 20er jaren zo prachtig heeft verwoord.

Dit konsumptisme (ook dat is maar een trefwoord) blokkeert de weg naar de vrijheid, die de mens wordt aangeboden. Kenmerkend is het behoudende (het geen afscheid willen nemen) en het eindeloze herhalen, het meer-van-hetzelfde. Weliswaar worden er belangrijke impulsen van de AG van misschien 20 jaar geleden nog steeds uitgediept en verbeterd, vaak op erg intellektualistische manier, maar het is nooit de AG zelf die dat consoliderende werk kan doen. Na het 'verraad der klerken' lijkt er nu wel een 'verraad der AG' te zijn. Ook in de architectuur, de stedenbouw en de ruimtelijke planning.

Nog even over het bouwen

Hoewel dit tekstgedeelte toch vooral de ruimtelijke aspecten van het bouwen betreft, lijkt het zinvol om nog even de draad van het eerdere betoog over het Bouwen (in algemene zin) op te nemen. De 'kruisende polariteiten' (planning-beleid) zijn n.l. ook tot een voornaam bestanddeel van het bouwen in het algemeen geworden.

We ontdekten al de falende pogingen om dit enerzijds strikt methodies en anderzijds min of meer ideologies aan te pakken (ontwerpsystemen, netwerkmethoden, deelbenaderingen als stadsvernieuwing, energiebezuiniging, milieu en nu dan weer: beheer).

Planning en beleid zullen een essentieel onderdeel van opleiding en

onderzoek in de bouwkunde moeten gaan uitmaken. Niet om daarmee pseudo-bestuurders e.d. te kweken, maar om de bouwsteenfunctie van die aspecten bij de realisering van bouwkundige projecten te leren doorzien en ermee te kunnen werken.

We hebben in de bouwkunde opleidingen nog steeds (en zelfs in versterkte mate) te maken met een door onbegrip gevoede paniese angst voor deze zaken, die immers niets met het bouwen te maken zouden hebben.....! Nog enkele jaren geleden gewerd mij zelfs een korrigerende brief van de toenmalige dekaan, waarin de aanduiding 'planoloog' in toespraakjes tot jonge afgestudeerden werd verboden! Dit alles is in de recente TVC diskussies nog weer eens fors aangescherpt, waarbij de aandacht ook nog viel op de territoriale begrenzing van het vak. Voor een stedenbouwkundige zou de stad nog net mogen, maar dan moest 'ie niet te groot zijn. Want dan werd het al veel te eng! Een begrensd stadsidéé bestaat echter al lang niet meer, maar het blijkt nog steeds als herinnering aan een HBS periode in de dertiger jaren rond te warden. En grondslag voor besluitvorming te zijn. Vooral de pogingen tot doorverwijzing naar de sociale fakulteiten van universiteiten, als het allemaal wat al te grootschalig leek, is een geliefde opstelling.

Het zou interessant zijn om zo'n visie eens te toetsen aan het werk dat aan verschillende T.U.'s wordt verricht op het gebied van de bedrijfskunde, bestuurskunde, gezondheidszorg en gedragswetenschappen (Omgevingskunde!). Als de bouwkundewereld verstek laat gaan, gebeurt er wat al gememoreerd werd: er ontstaat een universitaire bouwkunde opleiding zoals nu in Amsterdam. Die neemt dan meteen het 'specifiek bouwkundige' wel mee. Wellicht heeft de aankondiging, dat er bouwkundigen van internationaal formaat zullen worden opgeleid, daar ook nog wat mee te maken....

Rationaliteit?

Keren wij nu weer terug naar de ruimtelijke aspecten, dan wil ik mede als inleiding op de nog volgende uitwerking van de gedachte aan een integraal wetenschappelijk kader voor de ruimtelijke planning, enkele opmerkingen maken over het door Faludi zo overtuigend gepresenteerde idéé van de (kritiese) rationaliteit.

Faludi stelt in een reeks van publikaties, intreerede en polemieken de rationaliteitsgedachte voor het ruimtelijk handelen en de besluitvorming daarin, centraal. Hij volgt daarin Karl Popper, die deze gedachte in zijn hele levenswerk een dominante plaats geeft. Wie het voorgaande heeft doorgewerkt, zal tot de konklusie komen, dat ik zo mijn bedenkingen heb tegen dat uitgangspunt. Dit uiteraard met behoud van alle bewondering voor het werk van zowel Popper als Faludi.

Het zou natuurlijk wel fijn zijn als de wereld zo rationeel in elkaar stak.

Maar nu juist in dat spanningsveld planning-beleid is er erg veel dat zich niet zonder meer rationeel voorspelbaar afspeelt. Juist vernieuwende impulsen, die zo dringend nodig zijn, komen niet in de eerste plaats langs de weg van de rationaliteit tot stand. Einstein heeft de relativiteitstheorie niet ontdekt op grond van een ZWO stipendium met jury-beoordeling en het betrof ook geen inzending voor een innovatieprijsvraag.

De vrees lijkt te bestaan, dat het enige dat bij relativisering van de rationaliteit overblijft, een soort onwerkbaar irrationaliteit zou zijn. Maar m.i. ligt dat gelukkig wat anders. Er is ook nog een rijk werkgebied dat we in het voetspoor van Jean Gebser kunnen aanduiden als het a-rationele, d.w.z. het van de beperkingen van het rationele bevrijde deel van ons bewustzijn.

Recent onderzoek heeft nog weer eens bevestigd, dat ons bewustzijn (als 5D medium!) vier scherp onderscheidbare geledingen of 'lagen' kent (vgl. mijn studie over 'de 4 werelden', aangeboden aan Kwee Swan Liat, 1984). In de zeer essentiële derde en vierde laag, die zo belangrijk zijn voor alle creatieve en vernieuwende impulsen, overheerst het arationele! Daarvan zijn we voor de ontwikkeling van de wetenschap en van een vakgebied zelfs geheel afhankelijk.

In de 'werelden 1, 2 en 3' van Popper (en dan ook van Faludi, vermoed ik) overheerst inderdaad de rationaliteit, maar zelfs daar niet ten volle. Het is de tragedie van Popper, dat hij 'wereld 4' niet heeft willen erkennen en binnengaan. Het was als bij Marx, die van het ontkennen van het religieuze (laag 4) zijn..... religie maakte! Bij het 'bouwen' heb ik al opgemerkt, dat ons 5D bewustzijn zich concreet manifesteert in ruimte en tijd in o.m. de 'gebouwde omgeving'. Dat gebeurt op een grensvlak, waar a.h.w. een doorsnede ontstaat, zoals in Platland het verschijnsel 'Bol' zich manifesteert als een uitdijende en later weer inkrimpende cirkel. Of, zoals René Thom het in zijn catastrofe theorie uitbeeld, als plooiachtige vlakken die een projectie zijn van een grote 4D geheel. Het is allemaal een kwestie van even wennen en dan kan het arationele inderdaad een bevrijding van de nogal beperkende rationaliteit opleveren. Dan begrijpen we ineens waarom ontwerpers, bestuurders of politici, kortom: mensen, soms zulke vreemde en 'onverwachte' dingen doen. Zelfs een TVC operatie wordt dan een begrijpelijk gegeven. Maar het kan natuurlijk zo zijn, dat je het niet begrijpen wilt!

Over methoden en technieken, modellen en computers

Mijn voortdurende terughoudendheid ten aanzien van de ontwikkeling van de z.g.n. methoden en technieken, het gebruik van mathematische modellen en zelfs het werken met de computer heeft in mijn TU omgeving nogal eens bezorgdheid opgeroepen.

Die bekommernis varieerde van meewarigheid en een 'die-stakker

begrijpt-er-ook-niets-van' tot ongerustheid dat de rationaliteit van argeloze studentenzieltjes zou worden geschaad. Die ongerustheid was vanuit een bepaald 'freak'-standpunt gezien ook niet zonder grond en ik heb tot mijn vreugde ook enige 'schade's' kunnen aanrichten. Ik wil mij daarover ook wel verantwoorden.

Want, waarom die terughoudendheid?

Ik meen erop te mogen bogen, dat ik tot de eersten behoorde die in ons land op grote schaal wiskundige rekenmodellen in de ruimtelijke ordening, in het bijzonder voor de verkeers- en vervoerssector, toepaste en daarover ook publiceerde.

Dat begon al vrij kort nadat deze werkwijze voor het eerst was gebruikt in de inmiddels legendaries geworden Detroit Metropolitan Area Transportation Study (1955) en de soortgelijke studie voor Chicago (1956/57). Voor het rekestuig, dat nu in een akentas past, was toen nog een hele zaal nodig. Het is wellicht interessant om te vermelden dat tijdens mijn werkperiode aan de TH Delft (Afd. Bouwkunde) van 1958-1966 er geen geld, mankracht en -tijd en zelfs geen 'geloof' beschikbaar was om op deze wijze ruimtelijke problemen aan te pakken. Nog in 1963 kon er slechts met heel veel moeite en kwade gezichten drieduizend gulden worden vrijgemaakt om op een explorerende manier de techniek van de huis-aan-huis enquête in het verkeersonderzoek te beproeven. (Bomenwijk) Delft). Alle sorteerwerk moest toen nog met randponskaarten en breinaalden gebeuren. Mijn belangrijkste overweging om toen een eigen adviesburo voor verkeersordening te stichten, was om in staat te zijn de toen meer geavanceerde methoden en technieken op ruime schaal en rechtstreeks in de praktijk te kunnen toepassen. Dit lukte zelfs boven verwachting en na 1970 was er de gelegenheid en de uitdaging een en ander van mijn ervaringen terug te voeren in het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek, i.c. aan de THE.

Inmiddels trad er een nieuwe generatie aan, voor wie methoden, technieken en modellen min of meer alleenzaligmakend waren. Zei niet een van mijn gewaardeerde medewerkers toen: 'Er moeten nog maar een paar kleinigheden worden opgelost en dan hebben we de zaak van voor tot achter in de vingers'?

De methoden stroomden toe, vooral vanuit de wereld van de Operations Research en een 'nieuwe planning' werd geboren. We hebben de lotgevallen daarvan al hier en daar geschetst.

Waar het mij echter om ging, dat waren 'die paar kleinigheden', die bij een optimistische kijk op de zaak toch nog wel eens 95% van het werk kon omvatten. Maar dit percentage noem ik alleen maar voor degenen die willen volharden in het diskussiëren op grond van getallen en die lieden mogen ook best wat uitgedaagd worden. In wezen gaat het om zaken die niet te kwantificeren zijn of waarvoor een enkel procent al van levensbelang kan zijn.

De toepassing van modellen, technieken e.d. vereist dat we nauwkeurig weten waar we het over hebben. Dat we de verschijnselen en processen die in het geding zijn, met bijna absolute nauwkeurigheid weten vast te leggen in formele relaties en de daarbij behorende getallen. Dat is niet niks, en vandaar dat men meestal maar niet over die eis praat en deze voorwaarde gewoon als veronderstelling invoert, bewust of onbewust. In de Urbanistiek worden een drietal 'werelden' ingevoerd die gelijkelijk, of althans in een gelijkwaardige en harmoniese verhouding tot elkaar moeten staan. Die gebieden zijn aangeduid als de Infrastructuur, de Superstructuur en de Ideostructuur. Ik hoop dat de meeste van mijn lezers zich dit herinneren; als dat niet het geval is dan zou de geïnteresseerde zich nog op andere plaatsen kunnen informeren.

De wereld van de infrastructuur, die van de concrete materiële objecten en instituties, is in hoge mate beschrijfbaar en in modelvorm (formules e.d.) vast te leggen. Hier zijn misschien nog 'kleinigheden' die om een oplossing vragen, maar verder kan men er, als daar behoefte aan bestaat, op los gaan met een CAD-As-You Can-CAD instelling.

In de wereld van de superstructuur, die van de organisatoriese en de functionele samenhangen, is dit al veel minder mogelijk.

Menselijk gedrag valt onder de wet van de grote getallen nog wel eens kwantitatief te benaderen, b.v. in verkeersrelaties of verhuisbewegingen of de aankoop van een produkt. Maar het gaat in onze samenleving toch primair om de individuele belevingen, ook als deze verder in gemeenschappen worden ondergaan.

Het domein van de ideostructuur tenslotte verdraagt in wezen geen programmering volgens formele maatstaven en valt op geen enkele wijze te kwantificeren. Het is het geheel van achtergronden, categorieën, ideeën en 'fundamentals' dat ons hele bestaan, en onze activiteiten en creativiteit daarbinnen, draagt.

In mijn studie 'RPD'80' (zie lit.) heb ik uitvoerig uiteen gezet dat het er in wezen om gaat dat wij ons creatieve werk, zoals het ontwerpen en de planning, tegelijkertijd moeten plaatsen in elk van deze drie werelden. Doen we dat niet, dan is een bouwkundig ontwerp of een ruimtelijk plan niet meer dan slechts een projectie of niet meer dan een schaduw van de werkelijkheid, waarvoor we denken te werken. We moeten dan ook niet gek opkijken als de uitvoering van ons ontwerp of plan tot iets leidt, dat heel anders functioneert dan we beoogden. En enige terughoudendheid voor wat betreft onze pretenties m.b.t. de beheersbaarheid van de natuur en van maatschappelijke processen is dan ook nooit weg.

Erich Jantsch, waaraan ik veel verschuldigd ben als inspiratiebron, heeft die 'andere' ontwerp/planninghouding aangeduid als Design for Evolution. En in latere studies (zoals The Self-Organizing Universe) heeft hij dit evolutiebegrip nader uitgewerkt, waarbij vooral de nadruk lag op datgene dat ik de Ideostructuur noemde. Het is opmerkelijk dat

E.Jantsch in het midden van de 60er jaren tot de meest uitgesproken computer en modellenfans behoorde en richtinggevende studies op dat gebied verrichtte voor de OECD (o.m. Technological Forecasting in Perspective 1967).

Voor mij lag de sleutel van de problemen in het moderne ontwerpen- en planningwerk in de meervoudige dimensionaliteit van de 'werkelijkheid', zoals in ons geval de gebouwde omgeving. De gebruikelijke dimensieaanduidingen van Ruimte(3D) en Tijd(4D) betreffen in wezen feitelijke gegevens, die a.h.w. van natuurlijke orde zijn. De zaak komt echter pas op gang als ons menselijk bewustzijn in het spel komt, waarmee wij creatief, scheppend, bezig kunnen zijn. Dat bewustzijn heeft in deze zin zelf een dimensioneel karakter en ik heb dat als een vijfde dimensie ingevoerd. Maar daar is de kous niet mee af, want we zijn nog maar bij de mens. Het nog meer omvattende verband, dat zich ook als een eigen dimensie gedraagt is datgene dat zojuist al werd aangeduid als Evolutie. Voor de uitwerking van deze gedachten verwijs ik allereerst naar het al genoemde boekje 'RPD '80. Waar het nu om gaat is dat ook deze zaken van 5 en 6 dimensionale orde niet kunnen worden uitgevogeld met behulp van een mathematische formalisering, noch hanteerbaar zijn op een computer van het thans gebruikelijke type. Dat is niet erg, want we kunnen met komputers genoeg andere en heel zinnige dingen doen. Maar we moeten niet proberen om de werkelijkheid tot alleen het programmeerbare te reduceren en domweg essentiële stukken te ontkennen of te vergeten. Dan krijgen we de kous op de kop. In een volgende paragraaf zullen we daar voor wat de ruimtelijke activiteiten betreft op in gaan.

Voor de goede orde, en naar ik hoop ten overvloede, wil ik nog nadrukkelijk zeggen dat ik met dit alles geen doodvonnis uitspreek over methoden, technieken, modelgebruik en computers.

Ze zijn me lief en dierbaar en veel van mijn (ook toekomstig) onderzoek is daarop gericht. Maar deze waardevolle hulpmiddelen dienen wel in de bij hen behorende 'werelden' of 'dimensies' te worden ingezet. En zij mogen niet leiden tot een schaduwachtige reductie van de werkelijkheid waarin we onze gebouwde wereld tot stand moeten brengen.

Dit alles is m.i. ook van groot belang voor een ieder die innovatie e.d. hoog in het vaandel schrijft. We moeten constateren dat heel veel primair ontwikkelde kennis en ideeën, die uit de intuïtieve en inspiratieve lagen van ons bewustzijn (5D!) zijn voortgesproten, ten prooi vallen aan 'schaduwvorming' en onbegrepen of onbeheerste toepassingen; soms zelfs aan regelrecht misbruik. Dat speelt zich niet alleen af op het vlak van de grote ontdekkingen, zoals de tragiese geschiedenis rond Albert Einstein en Robert Oppenheimer. Dit drama speelt op alle nivo's, ook die van 't bouwen, het omgaan met onze ruimtelijke omgeving. Het is zelfs de kern van het gehele milieuvraagstuk, waarvan nog maar het puntje

van de ijsberg te zien is. Trouwens het versneld smelten van onze ijsbergen heeft er alles mee te maken! Het zijn met name ook deze overwegingen die mijn afwijzende standpunt in de RARO discussies over de vestigingsplaatsen van enkele kernenergiecentrales in Nederland hebben bepaald. Als de 'ideostructuur' iets voor je betekent, dan kom je tot dat inzicht. Ook ten aanzien van de kernenergie sta ik op het standpunt, dat fundamenteel onderzoek op alle wijzen moet worden gestimuleerd, maar dat een uitsluitend op 'uitbuiting' gerichte voortijdige toepassing volstrekt onverantwoord is en op zijn minst in die zesde dimensie (Evolutie) een negatieve weerslag zal oproepen.

De beperkte plaatsruimte verhindert mij om op gelijke wijze de ontwikkeling en de toepassing van het systeemdenken, ook in het ruimtelijk onderzoek, aan de orde te stellen. Maar men zal begrijpen, dat hier een parallel verlopende beschouwing mogelijk is. De systeemtheorie ontsproot in de dertiger jaren uit de wetenschap van het leven, de biologie. Ze vertoonde duidelijk 'meerdimensionale' trekken en haar ontwikkeling ging bijna gelijk op met het (opnieuw) ontstaan van het holistische wereldbeeld (o.m. Smuts, 1926). Maar het traject van de systeemtheorie via de wereld van de wiskunde en later de Operation Research was er weer een van dimensieverlies. En het was een min of meer uitgekledede systeemtheorie die met vreugde werd opgepakt in de planologische wereld (o.m. McLoughlin, Chadwick). Want toen was een systeem al niet meer dan een 'verzameling van elementen en hun onderlinge relaties', of in ruimtelijke termen: Activities in Space, Communications through Channels.

Opnieuw ter verduidelijking, dit is geen afrekening met een verleden, maar een zich rekenschap ervan geven. Het belang van het werk in de 60er en 70er jaren om het ruimtelijke proces in systeemtermen te expliciteren was groot. Er is veel duidelijk geworden. Maar de manier waarop met hetgeen men aan kennis had verworven (en meer nog: wat niet bekend geworden was!) is gaan werken, behoeft de nodige kritiek. Die kritiek is overigens niet voorbehouden aan het werkgebied van de planologie. Met name in de wereld van het management, die al eerder in de ban van de reductie en de projectie raakte, is de afgelopen jaren heel wat op gang gekomen om andere wegen in te slaan. Met name valt hier te denken aan de ontwikkeling van de 'transformatie'-idee.

Laten we echter hopen dat de wereld van de planologie e.d. nu de kracht opbrengt tot de ontwikkeling van een *eigen* kijk op haar opgaven en zich niet opnieuw afhankelijk maakt van 'uitgekledede' methodieken die elders werden ontwikkeld. Dat is de kern van de opgave waarvoor een Ruimtelijke Planningwetenschap zal komen te staan.

Over het begrip wetenschap

Na het voorgaande zal het geen verbazing wekken dat ik moet konstaten dat de zestienjarige periode van onderzoek voor mij ook een voortdurende worsteling heeft betekend met het begrip wetenschap. Het is moeilijk om in een milieu waarin een begrip verengd en vol pretenties wordt gehanteerd voldoende afstand te nemen om wat vrijer tegen veronderstelde vanzelsprekenheden (paradigma's zeggen we tegenwoordig) aan te kijken. Via vele (gast-)kolleges en voordrachten op verzoek van mensen die zelf ook wat in de knoop zaten met dat wetenschapsbegrip kon hier toch wat perspectief ontstaan. De problemen ontstaan nu juist in een werkgebied zoals de Urbanistiek, omdat we daar te maken hebben met die scharnierfunctie. Verschillende 'disciplines' komen hier bij elkaar om tot praktische (bouw-)resultaten te kunnen geraken.

Maar 'wetenschap' heeft in haar praktische uitwerking volstrekt verschillende betekenissen voor de verschillende disciplines.

Ik ruim hier wat plaats in voor enkele notities omdat het m.i. gaat om de kernoorzaak van het 'misverstand planologie'. Het vinden van een goed antwoord is cruciaal voor het verder denken in de richting van een ruimtelijke planningswetenschap.

Immers, wat is er aan de hand? In het bouwkundig handelen zit men ingeklemd tussen enerzijds de onwrikbare feitelijkheid van Tijd, Ruimte en grondstoffen/materialen (kortom: de natuurwetten) en anderzijds de vaak ongrijpbare en/of ambivalente zaken waarmee we in de sociale en de menswetenschappen te maken hebben.

De sociale wetenschappen hebben vanaf hun opkomst in het begin van de vorige eeuw (August Comte) niet afgelaten om zich te laten inspireren en misschien ook wel intimideren door de suksessen van de natuurwetenschappen. Let wel, dié natuurwetenschappen, die zich zeer eenzijdig materieel en tijd-ruimtelijk opstelden. Ten onrechte wordt in hedendaagse kritiek op de wetenschapspretenties hier de naam van Newton wel eens aan verbonden, maar die was nog te zeer vervuld van 'geest', dan dat hij zich zou herkennen in hetgeen zijn latere bewonderaars en epigonen met zijn ontdekkingen hebben gedaan.

In de tijd, tot omstreeks 1960, dat het zogenoemde stedenbouwkundig onderzoek het werkterrein bij uitstek was van (civiel-)ingenieurs (van Lohuizen, van Beusekom, Angenot e.a.) kwamen de 'scharnierproblemen' eigenlijk niet voor. De sociaal-wetenschappelijke inbreng kon nog volstaan met cijfermatige opstellingen over bevolking, voorzieningen, loopafstanden e.d. De ontwikkelingen in de zestiger jaren maakten van het ruimtelijk handelen een veelkoppig monster, dat zich voedde en laafde aan vele bronnen. De hiervoor geschetste ontwikkeling van de methoden en technieken en de inzet van het elektronies rekentuijg, die een nauwkeurige eksplisitering van processen en verschijnselen vereis-

ten, leidde mede door het te hooi en te gras ontlenen van werkwijzen en benaderingen aan andere 'disciplines' tot iets dat we met recht als een chaos kunnen aanduiden. Het is opmerkelijk dat dit in het begin (50er jaren) nog niet het geval was. De al genoemde omvangrijke verkeersstudies van rond 1955 in Detroit en Chicago waren qua benadering, opzet en uitwerking echt 'nieuw' en vanuit de gestelde opgave zelf voortgekomen. Het was echte ingenieurskunst. De later noodzakelijke uitbreidingen van dit soort werk waren aanleiding, mede door de groeiende vraag naar dit soort studies, om steeds meer ontleende elementen te gebruiken, die in wezen oneigenlijk waren. Dit probleem is in de daarop volgende decennia toegenomen.

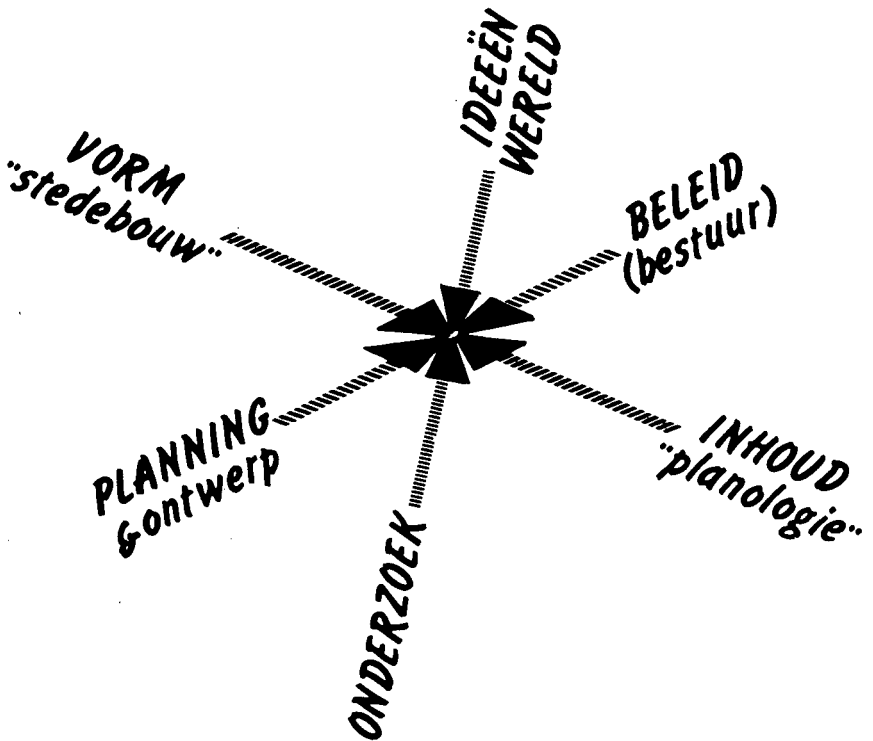
We zouden kunnen zeggen, dat in de wereld waarin de mens ontwerpend bezig moet zijn, de 'wetenschap' hem in de kou laat staan. Huston Smith spreekt op dit punt eigenlijk een verlossend woord als hij stelt dat de opstelling van 'de' wetenschap in zichzelf eigenlijk al strikt.... onwetenschappelijk is! Wie in het insluitende en beschermende milieu van het fysies lab. of van de pure techniek opereert heeft daar niet zoveel last van; die beslotenheid is zelfs wel aantrekkelijk. Maar voor wie op een kruispunt van disciplines moet werken is er eigenlijk geen boodschap. Nu is het grote probleem dat het juist op dat kruispunt om de zaken van levensbelang gaat. Men heeft te maken met het gedrag van mensen en groepen, waarmee men moet werken op het grensvlak van idee en praktijk en dan opent zich al gauw een domein dat zich aan de definities van de (natuur-)wetenschappen, althans in de beperkende zin, onttrekt. Als echter die relativering eenmaal geïntroduceerd is, dan is ook de weg vrij naar domeinen die tot op heden angstvallig gesloten werden gehouden, zoals de parapsychologie, de geomantiek en zelfs de mythologie. De reeds genoemde Amerikaanse hoogleraar in de filosofie Huston Smith heeft dat ontdekkingsproces indringend beschreven in zijn 'Forgotten Truth; the primordial tradition'. En het is in ons vakgebied dat Erich Jantsch, waarover ook al werd gerept, deze ideeënwereld uitwerkte in zijn 'Design for Evolution'. Hij slaagde erin een gezondmakend wetenschapsbegrip te koppelen aan dat ontwerpend bezig zijn van de mens, dat voor ons bouwkundigen zo essentieel is.

Op weg naar een ruimtelijke planningwetenschap ?

In het voorgaande is aangetoond, dat er allerwegen boeiende pogingen worden gedaan om tot een 'revival' voor de verschillende onderdelen van ons vakgebied te komen. Men is gericht op vernieuwing en de geest van een 'redden wat er te redden valt' is niet meer overheersend. We hebben echter ook moeten vaststellen, dat een streven naar vernieuwing dat (weer) sektorsgewijs plaatsvindt, niet zoveel uitzicht biedt.

Het was ook niet zonder betekenis dat het gehanteerde schema'tje van de 'kruisende polariteiten' in alle richtingen naar buiten gerichte pijltjes

vertoonde. Het streven naar middelpuntigheid, onderlinge samenhang en afstemming is nog ver te zoeken. Toch is dit de plaats om daar opnieuw voor te pleiten en dit op zijn minst te verbeelden. Nu dan met inbegrip van de derde dimensie, zodat we alle zes richtingen voor ogen krijgen.

Het was de Amsterdamse hoogleraar Planologie Andreas Faludi, die in de periode '80-'82 een pleidooi voerde voor de ontwikkeling van een eigen discipline: Ruimtelijke Planningwetenschap (verder RPW te noemen).

Vooraf als voorzitter van de Sektie Planologie van de Akad. Raad, bracht Faludi deze gedachte onder de aandacht van de betrokken W.O. instellingen (Universiteiten, Hogescholen en ook het Ministerie van O. en W.), van de vakwereld en van bestuurlijke organen. Maar de verwarring in en rond het vakgebied was toen zo groot, dat hier nauwelijks aandacht aan werd gegeven. Over het algemeen zal dit pleidooi zijn opgevat als een poging om dreigende rampen het hoofd te bieden.

Er is echter alle reden om die draad nu weer op te pakken. Immers de ruimtelijk planningstraditie, die nu juist in Nederland zo nadrukkelijk aanwezig is, kan bij de gekonstateerde toegenomen kompleksiteit alleen maar voortgezet worden als er sprake komt van een (nieuwe) identiteit, berustend op een overtuigende samenhang van de konstituerende sectoren.

We zouden kunnen stellen dat Faludi's poging, die ik als zijn opvolger als SPAR voorzitter nadrukkelijk heb ondersteund, enerzijds te laat kwam, maar anderzijds te vroeg.

Te laat, omdat de Akad.Raad en haar sekties zelve al in een ontbindingsproces waren en geluiden daarvandaan niet meer zo serieus werden genomen. Het stond al vast dat de opvolger van de raad veel meer een 'bestuurlijk' kader zou gaan krijgen; daarin zouden lastige stemmen, die op inhoud en kwaliteit van de wetenschapsbeoefening hameren, buiten de deur gehouden kunnen worden. En ook de Colleges van Bestuur hadden met een beginnende TVC operatie wel wat anders aan het hoofd dan het erkennen van specifieke kwaliteiten van een vakgebied. Wat gedeeld was kon wat gemakkelijker bij inleveringsoperaties worden ingezet. Tenslotte waren aanverwante disciplines zoals de Geografie, te zeer verwickeld in hun eigen overleving om nog aandacht voor 'utopiese' gedachten te hebben. Kortom, de achtergronden van het dezer dagen verschenen onthullende rapport van onderzoekers van het Ministerie van O.&W. over de feilen van de (eerste!) TVC operatie ten voeten uit.

Maar het was ook nog te vroeg voor de konstituering van een RPW.

Aan de 'basis' leefde nog volop de gedachte aan de eigen winkel.

De academische vrijheid in onderwijs en onderzoek was toch heilig en het zou waarschijnlijk niet zo'n vaart lopen.

In het kader van deze verhandeling echter veel zwaarwegender was het feit, dat er in de professie nog onvoldoende 'afscheid' was (en is!) genomen van hetgeen in de afgelopen decennia als overbodig, oneigenlijk en nodeloos belastend in het ruimtelijk handelen was binnengehaald aan o.m. benaderingswijzen, werkmethoden, concepten e.d. Het zal ook nog wel even duren voordat er sprake kan zijn van een radikaal (d.w.z. een terug naar de wortel/radix gaand) loslaten van die elementen.

Maar dat alles behoeft een voortgaand pleidooi voor de opbouw van een samenhangende discipline niet in de weg te staan. De recente ontwikkelingen hebben de argumentatie alleen maar versterkt en er is al voldoende aan schoonmaak verricht om toch wat meer zicht op de zaak te kunnen krijgen.

Het is hier uiteraard niet de plaats om de opbouw van een RPW uit de doeken te gaan doen. Dat moet ook trouwens niet het werk van één

persoon zijn. Maar ik heb er toch wel behoefte aan om enkele voorwaarden en 'richtlijnen' te formuleren, die ik tot aanzet van een wat bredere discussie zou willen maken.

Waar het de opbouw van een wetenschappelijke discipline betreft, zouden we veel kunnen leren van de antropologie, waarvan de problemen grote verwantschap vertonen met die van de ruimtelijke handelingsdiscipline. Ook hier een oude traditie (etnografie) waarvan afscheid moest worden genomen om de toenemende kompleksiteit en verwevenheid met nevendisciplines tot uitdrukking te kunnen brengen. Voorts een werken 'in het veld' op het grensgebied tussen de menswetenschappen en de geografiese realiteit. Ook hier een strijd om een (nieuwe) identiteit op te bouwen t.o.v. de omringende en misschien ook wat opdringerige wetenschapsgebieden.

De antropologen hebben zeker een voorsprong op de RPW, hetgeen we uitstekend verwoord vinden in Blok's Antropologische Perspektieven en in Antropologie als Wetenschap van Kloos (lit.).

Ik heb al opgemerkt dat er ook een aantal voorwaarden zijn, waaraan minimaal voldaan moet zijn wil er sprake zijn van een mogelijkheid tot konstitueren van een samenhangende discipline.

Ik wil niet nalaten om een vijftal voorwaarden, die totnutoe te weinig onderkend worden, in het kort aan te geven:

1. *Identiteit en wereldbeeld*: - het is een vaak veronachtzaamde voorwaarde voor een samenhangende en vooral stabiele discipline (vak of wetenschapsgebied) dat deze berust op drie grondslagen:

- a. een wereldbeeld
- b. een organiserend beginsel
- c. een instrumentarium voor prakties gebruik.

Deze drie 'nivo's' dienen op elkaar te zijn afgestemd (familie van elkaar te zijn) en gelijkwaardig aan bod te komen. Ontbreekt er een van deze elementen, of zijn ze niet verwant, dan is 'chaos' een welhaast natuurlijk gevolg. Ik meen dat het ontbreken hiervan de hoofdoorzaak is van zoveel onvrede, onzekerheid en verwarring in onderzoek, onderwijs en vakbeoefening. Met name het wetenschappelijk onderzoek zou zich buiten die verwarring moeten houden, maar het tegendeel lijkt het geval te zijn. Vooral het lukraak ontlenen van stukjes en beetjes aan andere disciplines, of aan verouderde konsepten, is nog steeds een geliefde wanhoopsreactie. Het meest pregnant zien we dat verbeeld ('ver-vormd' zou een beter woord zijn) in de nostalgiese of neo-klassisistiese oprispingen, die maar niet voorbij willen gaan aan vele stedenbouw en architectuurstudenten.

Als vormen (of methoden e.d.) niets te maken hebben met het werkelijk functioneren van/in de huidige samenleving en alleen maar tot stand

kunnen komen door de uitvoerende praktijk (konstruktieve principes, productie, materialen, financiering) geweld aan te doen, dan spreekt het vanzelf dat er na enige tijd allerlei rekeningen, in letterlijke en in figuurlijke zin, worden gepresenteerd.

Van Lohuizen Sr. heeft in 1948, in een nog wat overzichtelijker situatie van Inhoud t.o. Vorm, een pleidooi gevoerd voor de 'Eenheid van het Stedebouwkundig Werk'. We herkennen daarin het streven naar de hier vermelde voorwaarde. Het is nu zaak om dit pleidooi voort te zetten in de richting van een 'Eenheid van het Ruimtelijk Handelen'.

Nu kan er worden opgemerkt, dat dit eenheidsgedoe niet meer van deze tijd is. Het veronderstelt n.l. de erkenning van een bepaalde hiërarchiese ordening in natuur en samenleving. Door velen wordt gesteld dat zulke verhoudingen niet meer bestaan en zij pleiten voor het denken en organiseren in netwerken. Dit zou zelfs de enig denkbare structuur zijn voor een overleving van althans een deel van de mensheid. Ik moet nu volstaan met de opmerking dat de hier bedoelde 'eenheid' er een is die dwars door welke structuur dan ook heenloopt.

2. *Ruimtelijke veelzijdigheid*: - het object van studie: de relatie van Mens/Samenleving en de Ruimtelijke Omgeving, zal zich over alle schaalgebieden en alle interessevelden van het ruimtelijk handelen moeten uitstrekken. Dat betekent een grote aandacht voor de specifiek geografiese aspecten, maar evenzeer voor de infrastrukturele, cultuurtechniese en stedebouwkundige kanten van de zaak. Aan de mens-kant betreft dat de sociaal-ruimtelijke structuren, studie van ruimtelijk gedrag en perceptie. Kortom de zaken die nu zo angstvallig gescheiden worden gehouden, zullen elkaar in de naar binnen gekeerde beweging moeten ontmoeten in wat we in de Urbanistiek het scharnierpunt noemen. Dat zal echter ook een geheel andere instelling en methodiek vereisen t.a.v. enerzijds het onderzoek (zowel het fundamentele als het toegepaste) en anderzijds de planning en het ontwerpen.

3. *Verruimd wetenschapsbegrip*: - Deze voorwaarde is in het vorige punt al ingezet. Een té dogmatiese startheid, tengevolge van een vereenzelving van de sociaal-ruimtelijke wetenschapsbeoefening met die in de natuurwetenschappen, zou de ziel uit een RPW halen.

Kloos wijst op hetzelfde probleem bij het oplossen van de 'krisis' in de Westerse antropologie; het is een van de eigenaardigheden van de socio-kulturele wetenschapsbeoefening dat een bepaalde vorm van 'onwetenschappelijkheid' nodig is, juist bij het opbouwen van een nog jonge levende wetenschap. Kloos wijst ook op het ekstreme standpunt dat Paul Feyerabend enkele jaren geleden propageerde (*Against Method*, Londen 1975). Elders in deze verhandeling ga ik nog verder op dit punt in.

4. *Ontwikkeling van een eigen taal en begrippenkader:* - In de planologie c.a. heerst een Babyloniese spraakverwarring. Men behoeft echter niet te vrezen, dat ik nu ga pleiten voor een eigen geheimtaal en nog minder voor een jargon; zaken waarover Lambert Giebels met veel instemming schreef. Misschien gooi ik toch een knuppel in het hoenderhok als ik stel, dat het essentieel voor de aaneensluiting van een (wetenschappelijke- of vak-) discipline is, dat men een gemeenschappelijke taal en een dito begrippenkader heeft. Maar in ons geval is er nog meer aan de hand. Voor een discipline, die zó naar buiten gericht moet zijn als de RPW (het 'aan de weg timmeren'), is het dringend nodig om een onderscheid te (gaan) maken tussen de kommunikatie binnen het eigen domein en die welke naar buiten gericht is. In de natuurwetenschappen en de techniek is dit niets bijzonders; het heeft dan ook niets te maken met een beklimmen van ivoeren torens. Het is slechts de erkenning van het feit, dat er wezenlijke verschillen zijn in benadering en kommunikatie ('taal') voor een handelingskader en een denkkader (zo U wilt: praktijk en theorie) van een bepaalde discipline. Dat heeft ook te maken met de verschillende omgangsrituelen. Veel vakwerk bij allerlei ruimtelijke activiteiten wordt 'vergiftigd' door de voortdurende verweving met de kommunikatie naar buiten, zowel met bestuurlijke instanties als met het publiek (inspraak!!). Aanleiding genoeg voor misverstanden en verwijten aan mijn adres maar de goede verstaander zal mij begrijpen. De veronachtzaming van die verschillen in kommunikatie heeft m.i. erg veel bijgedragen aan de wereldvreemdheid en de onbestemdheid van de ruimtelijke praktijk. Dat taalprobleem zit mij hoog en ik heb er in nog ruimer verband ook over geschreven in 'RP'80'.

5. *Holisties perspektief:* - Opnieuw misschien oorzaak van misverstanden. Het holisties wereldbeeld is erg in de mode en een streven om dit nu meteen aan een nieuw te ontwikkelen wetenschapsgebied op te leggen kan vraagtekens oproepen. Op veel terreinen van wetenschapsbeoefening en de toepassing daarvan (zowel in de natuurwetenschappen als b.v. in het management) blijkt de steeds komplekser wordende samenhang alleen maar formuleerbaar in holistische termen. Dat geldt in het bijzonder waar sociale en psychologische factoren ('mens en samenleving') in het geding zijn. We zien ook het systeemdenken zich in deze richting ontwikkelen (o.m. Henningsen). Holisme is niet een simpel en onwerkbaar 'alles-hangt-met-alles-samen'. Het is een antwoord op de multidimensionale relatie tussen natuur en mens.

Ik heb mij al verstout om op te merken dat in het Urbanistiek konsept een groot aantal van de vereisten voor een RPW samenkomen. Dat dit kon worden bereikt dank ik aan het feit dat ik ruim zestien jaren in vrijheid daaraan kon werken. Ik ben de THE als instelling daar ook zeer

erkentelijk voor. Ik hoop nu als 'Privatgelehrte' (een levensstatus die mij altijd als ideaal voor ogen heeft gezweefd, met mensen als Jean Gebser en Hans Käyser als voorbeeld) dit werk extramuraal voort te zetten. Zelfs utopieën worden wel eens realiteit, hoewel Gebser dan opmerkt, dat het dan misschien niet meer dan gewone doelstellingen zijn geweest!

Ter afronding

Het voorgaande moet nu een afronding krijgen. Zoals het inleidende gedeelte een nogal persoonlijk karakter droeg, zo zal ook de uitleiding persoonlijk en daarmee subjektief van aard zijn.

De aanleiding van deze overwegingen was een afscheid, misschien wel een af-scheiding; het wenkend perspectief vormde echter mede een 'nieuw begin'. Ik voel me heel gelukkig met de kansen die mij opnieuw geboden worden om iets van de grond af aan te kunnen oppakken. Een ideale bouwpoging! Ik heb zulke kansen al enkele malen in mijn leven gekregen en aangegrepen en ik ben vooral dankbaar voor de continuïteit en de 'Steigerung' die er in die ontwikkeling zit.

Afscheidsverhalen aan een universitaire instelling plegen in het teken te staan van een al of niet nostalgiese terugblik, een verantwoording van gedaan werk, een opsomming van de voortreffelijkheden die in vakgroep of lab. zijn verricht (teneinde de opvolger wat steun te geven) of een dominerend gevoel van 'dat was het dan, het is voorbij'. Ik heb me afgevraagd of ik mij maar niet aan dit gebruik moest konformereren; je hoeft toch niet altijd tegen de stroom op te roeien! Licht valt de verdenking dat je er kennelijk moeite mee hebt om het veld te ruime, al is het dan vrijwillig. En menig psychotherapeut zal er een goed belegde boterham in zien om je van dat 'Nieuwe Begin'-idee af te helpen. Immers, de oudere garde van tegenwoordig moet toch leren inzien dat de banenproblematiek ook vanuit die kant moet worden aangepakt: er moet ruimte worden gemaakt! Maar dat is een andere ruimte dan die waarmee we in ons persoonlijk leven, onze biografie, werken!

Er gaat een (recent) verhaal van een emeritus hoogleraar aan de Wageningse universiteit die zo'n vijf jaren terug naar wettelijke regel leeftijdsontslag moest nemen. Dat was toen zelfs nog bij zeventig jaar! Hij vond dat nonsens en onterecht, omdat dit een depreciatie van zijn creatieve vermogens zou inhouden. Maar wet is wet. Hij moet kort geleden, na vijf jaren, teruggekeerd zijn om een enorm pak aan publikaties op tafel te gooien, tesamen meer dan de hele publicitaire productie van voor zijn emeritaat! U begrijpt het, de recente publicatiestroom was het resultaat van vijf niet meer creatief geachte jaren..... Maar wat wordt hiermee bewezen? Dat het beter was geweest om nóg eerder te vertrekken, om aan de beperkingen van de dagtaak te kunnen ontkomen? Als je zelf gekonfronteerd bent met het verschijnsel 'vervroegd vertrek' dan begin je oog te krijgen voor de velen die dat 'lot'

delen en die daar grote moeite mee hebben. Ze weten niet wat te doen, want voor hobbies was nooit tijd; ze vallen in een gat of een vacuüm of zijn daar doodsbenauwd voor. En niet zelden deelt de 'omgeving' die gevoelens in omgekeerde richting! In vele gevallen leidt dit zelfs tot een crisis, die te maken heeft met de vraag naar de zin van het bestaan en van het leven zelf. Het ligt niet op mijn weg dit nogal actuele samenlevingsprobleem van de (oudere) 'uitgestotenen uit het arbeidsproces' nu verder uit te werken. Voor ons is alleen van belang om te constateren dat het hier uiteindelijk gaat om bestaansvragen waarop de meeste op de voorgrond tredende maatschappelijke verbanden en stromingen in deze tijd geen of een beperkt antwoord hebben. Voor zover er iets aan antwoord wordt gemompeld heeft dit meestal te maken met uiterlijke, materiële zaken die er in wezen niet toe doen. In het licht van het voorgaande kunnen we hier zeggen dat de dimensie(s) die hiervoor nodig zijn, gemist (in twee betekenissen) worden.

Welke vragen stelt iemand zich die vast voornemens blijft om tegen de stroom op te roeien, omdat dit nu juist de essentie van het Leven (negentropie) is? Zijn of haar klemmende vragen zullen zijn: Moet 't allemaal wel zo nodig? Zitten ze wel op mij te wachten? Handel ik eigenlijk niet tegen beter weten in, misschien uit angst voor de waarheid? Kortom: Waar doe ik het eigenlijk voor?

Wie goed kijkt ontdekt dat deze vragen in wezen gaan over zingeving. Zowel naar jezelf toe als naar buiten, naar anderen en naar de samenleving waarvan je deel uitmaakt. We ontdekken ook dat die vragen nadrukkelijker naar boven komen bij keerpunten in iemand's leven. Maar eigenlijk zouden het toch vragen van alle dag moeten zijn. Ze hebben immers direct te maken met de intenties en de kwaliteit van je beroepsuitoefening en het deel zijn van gezin of samenleving?

De inhoud en de teneur van het voorgaande moge erop duiden dat ik, althans in het persoonlijke vlak, meen iets in de richting van een antwoord op deze vragen te hebben gevonden. Ik weet echter niet, waarde lezer, of ik U lastig moet vallen met zulke antwoorden. Het is n.l. de vraag of dat antwoord ook voor U zou gelden. Immers, ieder heeft en bouwt zijn of haar eigen unieke wereld en het daarbij behorende wereldbeeld! Maar het kan helpen om in volle vrijheid van anderen te horen hoe het omgaan met soms vergeten begrippen of noties zo'n wereldbeeld kan intensiveren en verrijken. Dat een op deze wijze werken met (een deel van mijn) studenten in de afgelopen jaren mogelijk was heeft mij veel voldoening gegeven en ook veel vertrouwen in de toekomst.

Misschien was de grootste ontdekking van hen en van mij dat je daarvoor geen fikserende ideologieën of een dogmaties stelsel behoeft

aan te hangen (bij voorkeur zelfs *niet!*), maar dat je moet terugvallen op je eigen mens zijn.

Vandaaruit kwam het antwoord op de vraag 'waar doe ik het eigenlijk voor?' als het ware vanzelf voor den dag. Dat je dan telkens weer ontdekt alleen maar 'herhalend' bezig te zijn of, om met de woorden van de Prediker te spreken: dat er niets nieuws onder de zon is, hoeft dan ook niet als een beklemming te werken.

Zei Elias Canetti niet, toen hij wéér een fors opus geschreven had:

Noch ein Buch, noch ein grosses Buch?

Tausend aufgeblasene Seiten?

In welche Reihen stellst du dich,

und ist nicht alles besser,

was schon da ist?

Mach dir nichts draus...

alles muss wieder gedacht werden!.

(Aufzeichnungen 1949-1960)

De lezer kan getroost konstateren, dat het onderhavige verhaal beperkt in omvang blijft en de duizend bladzijden niet haalt. Maar een geringer aantal kan natuurlijk óók opgeblazen lijken! En daarom mag de min of meer aan Canetti's uitspraak tegengestelde verwijzing naar Angelus Silezius (1624-1677) niet ontbreken, al was het maar omdat die uitspraak mij bijzonder dierbaar is:

'Freund, es ist auch genug. Im Fall du mehr willst lesen,

so geh' und werde

selbst die Schrift und selbst das Wesen!'

Maar dit kan nog niet het einde zijn. Want het ging nog om de vraag waarom achter dit 'Afscheid' dat 'Nieuwe Begin' werd gezet. Of, zoals zojuist geformuleerd: Waar doe je het eigenlijk voor? In deze verhandeling moet het antwoord kort en grotendeels verwijzend zijn.

Verwijzend ook naar de inhoud die aan dat nieuwe begin moet worden gegeven; misschien wel via 'tausend aufgeblasene Seiten'.

Terugverwijzend krijgt dat nieuwe begin diepte in het licht van die meervoudige dimensionaliteit, die in het voorgaande werd verbonden aan ons bewust mens zijn en aan onze vakbeoefening, die uiteraard niet mée tot het bouwkundige handelen beperkt behoeft te worden.

Verwijzend naar het nu, het eeuwigdurende moment, slaat de zin van elk nieuw begin op onze persoonlijke relatie met de Schepping of, zo U wilt, de Kosmos. Eerder heb ik het grote belang van de innerlijke overtuiging als uiteindelijke drijfveer en zingeving al naar voren gebracht. In dit verhaal heeft die overtuiging zijn uitdrukking gekregen in de relatie tussen de Mens en de Aarde.

Dit tegen de achtergrond van het grotere verband, dat als 'Kosmos' is

aangeduid, maar waarvoor ieder zijn eigen begrippen mag invullen. Alle *bouwen*, als een in cultuur brengen, staat in direkt verband met die relatie en het is bij uitstek het bouwkundige dat als taak heeft om aan die relatie de stoffelijke uitdrukking te geven. 'Bouwkunde' is dus niet alleen architectuur, of konstruktie, of planning, of uitvoering of... noemt U maar op. Het gaat om de eenheid in het bouwkundig handelen, de integratie op een hoger nivo van ons bewustzijn.

In een in het kader van de Evolutie gezien, korte tijd van zo'n duizend jaren, heeft een deel van de mensheid zich kunnen ontwikkelen uit een beklemmende natuurgebondenheid en afhankelijkheid naar een bijna onbeperkte vrijheid. Er zijn echter nog maar weinigen die met die vrijheid om kunnen gaan en het wezen ervan begrijpen. Misbruik ervan in de vorm van uitbuiting van de natuurlijke bronnen, vervuiling en egoïsme lijken de overhand te krijgen. Want die 'mogelijkheid' ontdekt men maar al te gemakkelijk. Vrijheid wordt dan verward met bandeloosheid. Ook het andere uiterste tiert welig: een blinde en vaak fanatieke overgave aan ideologieën en dogma's m.b.t. godsdienst, wetenschap of wereldbeschouwing, om de verantwoordelijkheid voor die vrijheid te kunnen ontlopen.

Er zijn ook nog maar weinigen die dat proces van menselijke vrijheid onder ogen durven zien en die met alle konsekwenties en facetten van religie, kunst, wetenschap, techniek, menselijke verhoudingen, economies leven e.d. duidelijk weten te maken.

De meest inspirerenden zijn voor mij: Rudolf Steiner (1881-1925), die reeds in 1894 zijn 'Filosofie der Vrijheid' juist hieraan wijdde en zich in zijn verdere werk vooral op Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) baseerde; de Zwitserse kultuurfilosoof Jean Gebser (1905-1973) die de drie grote stappen welke die vrij wordende mens(-heid) in het afgelopen millenium nam omschreef als de onperspektiviese periode (tot ca. 1250 in W. Europa), het tijdperk van het perspektief (met als kenmerk haar wetmatige gebondenheid) en het aperspektiviese tijdperk, dat zich in de 20e eeuw lijkt te gaan ontwikkelen. Dat voorvoegsel a duidt op de Griekse alfa-privativum, die verwijst naar losmaking, bevrijding. Reeds in de dertiger jaren schrijft Gebser zijn 'Abendländische Wandlung', waarin hij de bevrijding van/door o.m. Einstein's Relativiteitstheorie, de ontwikkeling van de moderne kunst, de 'nieuwe' biologie en psychologie op indringende wijze beschrijft.

Gebser's tweedelige meesterwerk 'Ursprung und Gegenwart' verscheen in de vijftiger jaren; het is nooit in het Nederlands vertaald....

Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955) beleed de evolutie naar een bevrijde mens vanuit de dogmatiese gebondenheid aan zijn rooms-katholiek priesterschap (zoals dat ook het geval was met Erasmus). Maar de zestiger jaren brachten de verrassing en de explosie-achtige

verspreiding van zijn posthume werken. Teveel om ineens te verteren en men is er nog druk mee bezig.

Op de valreep weet U nu, lezer, uit welke hoek de wind waait. De hoek van de verwachting en de hoop dat de mensheid nog tijdig de geboden vrijheid zal ontdekken, begrijpen en vooral goed zal gebruiken. In dát licht kan dan de vraag naar de zin van het 'nieuwe begin' worden beantwoord. De bevrijde mens mag en kan niet meer volstaan met het op een rijtje zetten van kennis (wat het begrip weten-schap inhoudt) en het passief consumeren daarvan. Er wordt in het patroon van de Evolutie nu een (mede)scheppende activiteit geëist. 'In onze tijd en in de toekomst heeft de uit het (bevrijde) Ik handelende mens daarenboven nog de opdracht om door een in vrijheid handelen zowel in zichzelf als in de aarde-ontwikkeling nieuwe dingen te scheppen en dat nieuwe in de geestelijke wereld (d.w.z. die hogere dimensies waar we het over hadden,G) terug te voeren' (Paul E. Schiller). Het is nodig, zegt Steiner,'dass wirklich die Menschen bewusst werden, dass sie sich nur nicht bloss überlassen dürfen demjenigen, was ihnen zuströmt, sondern dass sie mitarbeiten müssen'.

Wie dat meewerken aan het nieuwe in alle bescheidenheid aanvaardt, ziet ook de zin van dat 'Nieuwe Begin'.

Vandaar dit afscheid en dit afscheidsverhaal.

Literatuur

N.B. Deze opgave is zeer summier gehouden en beperkt zich tot die bronnen, waaraan nadrukkelijk gerefereerd werd.

'RPD'80' Goudappel, H.M.: Ruimtelijke Planning in de onzekerheid van de jaren tachtig; op zoek naar nieuwe dimensies voor een bewuste planning; Inleiding voor de vakgenotenkonferentie RPD, 28/29 mei 1980.

's Gravenhage 1981.

(Publ.RPD 'Zwart-Wit Reeks' '81-1).

'50JrPI(1980)' Goudappel, H.M.: 50 Jaar 'planologie'; een halve eeuw spanningen tussen inhoud en vorm. Sted. & Volkshsv. 61 (1980) nr.1, pp.45-60.(Jubileumnummer)

'PPD.N.Br.(1982)' Goudappel, H.M.: Ruimtelijk Ordenen bij de Afgrond(?), in: PPD Veertig Jaar, 22 December 1982.

Uitg.Prov.Noord-Brabant,'sHertogenbosch 1982.

'4 Werelden (1984)' Goudappel, H.M.: De Werelden van onze gelaagde Werkelijkheid een reisverslag, in: De Draad; vriendenbundel voor Prof.Dr .Kwee Swan Liat bij zijn afscheid van de THE, september 1984.

Blok, A.: Antropologische Perspektieven, Muiderberg 1977.

Gebser, Jean: Abendländische Wandlung (1943) en Ursprung und Gegenwart (2 dln. 1949, 1953); beide in Gesamtausgabe, 7 Bände, Novalis, Schaffhausen, 1975-1980.

Kloos, P.: Antropologie als Wetenschap, Muiderberg 1984.

Smith, Huston: Forgotten Truth; the primordial tradition. New York & Londen 1976.

Wildiers, Max: De Muziek der Sferen; vier opstellen over wereldbeeld en kultuur. Antwerpen/A'dam 1983.

'In jedem Kleide werd ich wohl die Pein
des engen Erdelebens fühlen.
Ich bin zu alt, um nur zu spielen,
zu jung, um ohne Wunsch zu sein.'

Faust

'Grau, teurer Freund, ist alle Theorie
und grün des Lebens goldner Baum.'

Mephisto

J.W. von Goethe (1749-1832)

